

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Nicol Janočková,
Ján Kačala, Anna Marićová,
Sibyla Mislovičová, Jozef Mlaček,
Slavomír Ondrejovič, Mária
Pisárčiková, Matej Považaj,
Mária Šimková, Iveta Vančová,
Pavol Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

- FINDRA, Ján: Zvuková realizácia textu v elektronických médiách 193
KAČALA, Ján: O niektorých základných otázkach slovenskej skladby 199

Z HISTORICKEJ LEXIKY

- KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest (34) 214

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- SMATANA, Miloslav: Nárečové názvy niektorých nejedlých plodov a nepodarkov z našich sadov a záhrad 223

ROZLIČNOSTI

- Nový význam slovesa *zaslepiť*. M. Považaj 231

SPRÁVY A POSUDKY

- Významné jubileum doktora Mateja Považaja. S. Mislovičová 234
Jazykový odbor Matice slovenskej v rokoch 2007 – 2012. R. Hlavatá 237

SPYTOVALI STE SA

- Tepelnotechnické služby alebo tepelnotechnické služby?* M. Považaj 220

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

- Najdlhšie slovo v slovenčine. K. Kálmánová 252
S príjemnejšou obsluhou. S. Duchková 252

<i>Z Ružomberka do Kežmarku. I. Van- čov á</i>	253
Slovosled vo vetách so zámenom <i>kto- ry</i> . S. Duchkov á	254
Pravopis násobných čísloviek. I. Van- čov á	254
Čím na muchy? I. Vančov á	255
Pozvanie na pečené husi. I. Vančov á	256

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 46, 2012, č. 4 (22. 10. 2012). Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine za podpory grantu Ministerstva kultúry SR. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 7,20 €, jednotlivé čísla 1,20 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/4012839. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2012

Cena 1,20 €

Zvuková realizácia textu v elektronických médiách

JÁN FINDRA

Je vskutku najvyšší čas povedať to nahlas, jednoznačne, nekompromisne a s primeraným dôrazom: Zvuková realizácia textov v slovenských elektronických médiách má veľmi nízku úroveň. Rovnako to platí o štátnej televízii, ako aj o súkromných televíziách, a to bez ohľadu na to, či ide o ústnu realizáciu (reprodukciiu) pripravených textov alebo o jazykovo-intonačnú podobu improvizovaných prehovorov. V tomto príspevku sa zameriame iba na situáciu v slovenských televíziách. Práve v nich akoby sa programovo vytváral „nový“ jazykovo-intonačný model, ktorý nerešpektuje (ignoruje) základné princípy, ktoré sa v priebehu vývinu slovenského jazyka vytvárali, konštituovali a stabilizovali v rámci jazykovo-intonačného stvárňovania ústnych jazykových prejavov a na základe ktorých sa dotvárala, sformovala a vybudovala jej jazykovo-intonačná tvár. Skôr však bude pravda, že tento model, ktorý sa postupne udomáča (napodobňuje) vo všetkých televíziách, je výsledkom náhodnej práce s jazykovo-intonačnými prostriedkami, nie je garantovaný teoreticko-metodologickým zázemím jeho nositeľov. V praktickej rovine – ako sa zdá – možno zas hovoriť o mechanickom preberaní a napodobňovaní modelov uplatňovaných v zaužívaných formátoch v cudzích televíziách. Nevníma sa pritom, že celková obsahová a formálna stavba týchto formátov sa formovala dlhodobo a v kontexte ich zložiek a prvkov má aj jazyk (reč) svoje špecifické postavenie takisto dlhodobo overované a opodstatňované. Navyše, napríklad anglický jazyk má iný fô-

nicko-fonologický charakter, umožňujúci inú individuálnu dikciu ako slovenčina, a to aj pokiaľ ide o funkčnú synchronizáciu jazykovo-intonačných prostriedkov. Kontamináciou odlišných intonačných modelov vzniká intonačný hybrid, ktorý navyše až príliš často neharmonizuje ani s ostatnými funkčnými zložkami mechanicky prebratého formátu.

Naznačené napätie medzi fónicko-fonologickou podobou slovenského jazyka, ktorá sa v ústnych jazykových prejavoch formovala v priebehu stáročí, a situáciou v slovenských elektronických médiách budeme na princípe *pars pro toto* v základných kontúrach ilustrovať na zvukovej realizácii pripravených a nepripravených textov v spravodajských reláciách.

Správa, ako vieme, sa v rámci spravodajských žánrov považuje síce za základný, ale zároveň za najjednoduchší, najmenej náročný, autorsky najvdčačnejší textový model. V jej hĺbkovom podloží je uložený aktuálny fakt alebo udalosť, ktorá sa odohrala v aktuálnom čase. O tomto fakte alebo udalosti správa podáva stručnú, presnú a objektívnu informáciu. Jej hlavným znakom je preto faktografickosť, s ktorou je spätá vecnosť a objektívnosť. V rozšírenej publicistickej správe sa popri tejto základnej informácii uvádzajú aj sprievodné okolnosti. Aj tie ju však predovšetkým objektívne vymedzujú. Ak sa v takejto správe vyskytnú hodnotiace prvky, subjektívna interpretácia nesmie prekryť jej východiskovú faktografickú objektívnosť. A tu práve je dôležitý cit pre mieru. Platí totiž, že tak ako má správa štandardizovanú podobu v hĺbkovej rovine, takisto je relatívne stabilizovaná i jej ústna realizácia. To však neznamená, že je jazykovo-intonačne uniformovaná. Súvisí to aj s jazykovo-kompozičnou stavbou. Najmä krátke správy, ktoré prinášajú iba základnú vecnú informáciu, často sa skladajú iba z jednej vety. Ani rozšírená správa sa nečlení do odsekov a skladá sa takisto len z dvoch-troch viet. Tam aj tam sú základné nocionálne bezpríznačkové lexikálne štýlemy, ktoré sa spolu s publicizmami spájajú v rámci ustáleného lexikálno-syntaktického klišé. Štandardizovanosť, relatívna ustálenosť a formalizácia, ktorú zabezpečuje synchronizácia medzi hĺbkovou a povrchovou organizáciou správy, si, pravdaže, vyžaduje aj primerané jazykovo-intonačné stvárnenie.

V tejto súvislosti, ale najmä vzhľadom na zvukové, fónicko-fonologické tvarovanie bežných správ v našom televíznom spravodajstve bude vhodné ešte sa pristaviť pri genéze a stručnej charakteristike zvukovej tváre sloven-

činy. Jej jazykovo-intonačný invariant charakterizuje funkčná synchronizácia všetkých zvukových prostriedkov reči. Bez ohľadu na to, či ide o tónovú, časovú alebo silovú moduláciu hlasu, jednotlivé zvukové prostriedky sú funkčne rovnocenné, takto fungujú na pozadí intonačného invariantu aj v rámci individuálneho, variantného uplatnenia. Možno preto povedať, že slovenčina je intonačne plastický jazyk, „nereže“ uši, v ústnom jazykovom prejave je z hľadiska celkového zvukového dojmu jej tok pokojný a zároveň je to jazyk zvukovo variabilný. Konfigurácia a hierarchizácia jazykovo-intonačných prostriedkov umožňuje hovoriacemu individuálne zvukovo tvarovať vetu, kontext a celý text tak, aby dynamicky vyznačoval vecný (logický) a emocionálny tok svojho ústneho jazykového prejavu v súlade s jeho obsahovo-tematickým zameraním, ako aj vzhľadom na svoj aktuálny, konkrétny komunikačný zámer. Preto je aj z tohto hľadiska reč každého človeka jedinečná; z druhej strany to umožňuje intonáciu funkčne využívať v dramatických umeniach na charakteristiku reči postáv, v umeleckom prednese ako emocionálno-estetický prostriedok a vo verejnom prostredí a v elektronických médiách ako prostriedok na spriazračňovanie logicko-významových vzťahov v obsahovo-tematickom podloží textu, čo platí hlavne o informačných a výkladových textoch. Na tom je založená jednak klasifikácia výslovnostných štýlov a jednak klasifikácia recitačných štýlov.

Práve tu je však kameň úrazu aj v našom televíznom spravodajstve. Hlásatelia, ale aj moderátori akoby zabúdali (nevedeli), že zvukové, jazykovo-intonačné stvárňovanie nie je len formálny prostriedok na realizáciu ústneho jazykového prejavu. Zrejme vychádzajú z predstavy – a nie sú sami –, že význam textu je záležitosť jazyka, najmä lexikálnych štýlom a ich slovosledného usporiadania vo vete. V skutočnosti práve v ústnom jazykovom prejave má intonácia výraznú významotvornú silu. Isteže, intonácia slúži predovšetkým ako priezor do obsahovo-tematického ustrojenia textu, vyznačuje vzťahy medzi myšlienkovými segmentmi (motívmi) vysielanej informácie, ich hierarchizáciu a zmysluplnú následnosť tak, aby ju poslucháč bez problémov dokázal dekódovať, prijať a pochopiť. Inak povedané, nie iba slová samy osebe alebo v syntagmatickej a v širšej kontextovej väzbe vyjadrujú prostredníctvom svojej sémantiky významové zameranie textu. V ústnom jazykovom prejave jazykovo-intonačné prostriedky tieto významové vzťahy nielen rozkrývajú a spriazračňujú, môžu ich aj modifikovať,

obmieňať a prípadne aj zahmlievať. Stačí si z tohto hľadiska porovnať odlišné významové odtienenie vety *Ivan sa včera večer vrátil zo Žiliny*, ak diferencovane využijeme dôraz opretý o pauzu, pričom sa odlišne uplatnia aj zložky melódie (semikadencia).

Napäté intonačné spracúvanie spravodajských textov v elektronických médiách – východiskový, relatívne stabilizovaný invariantný jazykovo-intonačný model slovenského jazyka, ktorý sa bežne uplatňuje vo verejnom prostredí a v regionálnych modifikáciách aj v súkromnom ústnom jazykovom styku, možno sledovať, tak pokiaľ ide o synchronizáciu jazykovo-intonačných prostriedkov a ich funkčnú spoluprácu vcelku, ako aj pokiaľ ide o využívanie jednotlivých zvukových prostriedkov reči.

Z hľadiska celkového akustického dojmu sa jazykovo-intonačná realizácia spravodajských textov pociťuje ako agresívne expresívna, a to bez ohľadu na to, o akom výseku skutočnosti (aktuálnom fakte alebo udalosti) správa podáva vecnú informáciu. Vzhľadom na súčasný relatívne stabilizovaný stav vo zvukovej rovine slovenského jazyka je z perspektívneho hľadiska kritické, že sa takto začína ustaľovať intonačný stereotyp pri zvukovej realizácii vety, ktorý sa uplatňuje nielen pri vysielaní krátkych správ, v ktorých je informácia uložená v jednej vete. Vo svojej formalizovanej podobe je bežný aj v rozšírených správach, v ktorých sa pri intonačnom spracúvaní vety neberie ohľad na jej obsahovú zviazanosť s predchádzajúcim a nasledujúcim kontextom. Ide pritom najmä o neadekvátnu, funkčne neopodstatnenú prácu s tempom, melódiou, kadenciou, semikadenciou, pauzou a dôrazom. Je paradoxné, že hoci sa najmä súkromné televízie celkovou programovou koncepciou chcú vymedziť oproti Slovenskej televízii i medzi sebou navzájom, v tomto ohľade sú nepochopiteľne jednotné. Keďže ani v tomto prípade nemožno predeliť intonáciu a artikuláciu, zrejme bude vhodnejšie hovoriť o artikulačno-intonačnom klišé. A tak sa pristavme pri niektorých jeho vlastnostiach, ktoré ho základne charakterizujú.

Ako vieme, v krátkej správe informáciu nesie jedna jednoduchá veta alebo jednoduché súvetie. Keďže v nej spravidla ide o vecné oznámenie, pri jej ústnej realizácii sa jazykovo-intonačné prostriedky využívajú v základnej funkcii. Veta nie je výraznejšie melodicko-rytmicky zvlnená, uzatvára ju pokojná kadencia. K miernej expresivizácii melódie dochádza v priestore slova, ktoré je vyzdvihnuté dôrazom opretým o pauzu, pričom sa môže uplatniť aj decentná

polokadencia. Pritom môže dôjsť aj k jemnému melodicko-rytmickému zlomu, založenému na sotva vnímateľnom spomalení alebo zrýchlení tempa. Umenie hovoriaceho je v schopnosti jemne variovať a diferencovane hierarchizovať uvedené intonačné zložky tak, aby nenarušili presnosť, vecnosť, objektivnosť a, pravdaže, zrozumiteľnosť vysielanej informácie. Takáto funkčná práca s formou a obsahom vysielaného textu sa samozrejme predpokladá u profesionálnych pracovníkov so slovom, u redaktorov, hlásateľov a moderátorov. Lebo jazykovo-intonačné prostriedky patria k ich pracovným nástrojom.

Intonačné kliše spravodajskej vety súvisí s nevhodnou (nefunkčnou) aktualizáciou uvedených zvukových prostriedkov a ich konfiguráciou, ktorá sa postupne ustáľuje ako pravidelný vzorec vo všetkých televíziách. Predpokladaná aktualizácia sa takto mení na formálny stereotyp. Prvým problémom je práca s melódiou a jej spolupráca s prízvukom. Hlásatelia s výraznejším akcentom rovnorodo „pritláčajú“ prízvukné slabiky a prípadne celú vetu vyslovia s vyššou intenzitou hlasu. V dôsledku toho sa veta ako celok melodicky rytmizuje a zároveň expresivizuje, no opakovaním sa tento „vykričaný“ model stáva monotónnym. Takisto nefunkčne pracujú so zložkami melódie. V nociónálnej spravodajskej vete je významovo dominantné slovo spravidla na jej konci. Pri prednese je na ňom umiestnený dôraz a vetu uzatvára konkluzívna kadencia. Ak je na konci vety predložková väzba, tá tvorí jeden zvukový celok, prízvuk je na predložke. Takto je to aj v prípade, ak je plnovýznamové slovo viacslabičné. Hlásatelia intonujú predložkovú väzbu tak, že na predložku umiestnia výrazný dôraz a oproti pádu ju prededia výraznou pauzou. Pád podstatného mena vyzdvihnú dôrazom, a ak je to viacslabičné slovo, jednotlivé slabiky melodicky rozvlnia, hlasový register zdvihnú do vyššej polohy, pričom koncový melodický útvar je akýsi hybrid medzi kadenciou a polokadenciou. Takto postupujú aj v prípade, keď je koncový výraz predikatívna syntagma so zhodným prívlastkom. Prívlastok a podstatné meno prededia výraznou pauzou, ktorá iba rozčleňuje, a nadradené plnovýznamové slovo intonujú podobne ako pri predložkovej väzbe. Pritom do „hry“ zapoja spravidla aj tempo, ktoré výrazne prekračuje priemerné prednesové tempo. Našťastie artikuláciu hlások a hlások v prúde reči väčšina týchto profesionálov ovláda vcelku solídne, takže ich prejav sa nedostáva za hranice zrozumiteľnosti. Tak či tak, žiaľ, ide v našom televíznom spravodajstve

o intonačný stereotyp, ktorý sa opakovaním ustáľuje ako artikulačno-intonačné kliše.

Nevedno, či si tento fakt pracovníci televízie uvedomili, v ostatnom čase sa však snažia „oživiť“ spravodajstvo pomocou kinetiky. Začala to televízia JOJ a postupne túto „aktualizáciu“ preberajú aj ostatné televízie. Zdá sa, že zámerom je vniesť do spravodajstva prvky familiárnej kontaktovosti. Tento zámer by bolo možné tolerovať, keby nešlo o prázdne gestá, ktoré sa ako rovnorodé opakujú. Onú kontaktovosť má zabezpečovať pootočenie hlavy k partnerovi, ktorému hlásateľ (hlásateľka) odovzdáva informačný kolík, aby prečítal (prečítala) ďalšiu časť správy, resp. novú správu. Pritom sa naňho obzrie a zároveň toto gesto často okorení zvedavým pohľadom, prípadne chápaným úsmevom. Všetko sa to spravidla deje bez ohľadu na vzťah medzi hĺbkovou a povrchovou organizáciou spravodajského textu a bez ohľadu na charakter vysielanej informácie, na jej obsahovú náplň a závažnosť. Preto sa táto kinetika pociťuje ako redundantná, neslúži totiž na diferencované doladenie závažnosti informácií z rozličných existenčných oblastí verejného života a zo súkromného života jednotlivcov a sociálnych skupín. A keďže sa iba formálne priraduje k verbálnym, textovým a prednesovým zložkám, funkčne s nimi nekorešponduje, v skutočnosti sa tak len posilňuje stereotypnosť a klišeovitosť televízneho spravodajstva vcelku.

Aj tento čiastkový pohľad na zvukovú realizáciu spravodajských textov potvrdzuje, že bude potrebná komplexná analýza jazykovo-textovej zložky a jej funkčného využívania v rámci ostatných stavebných zložiek jednotlivých programových formátov. Je zaujímavé, že Václav Mika, nový riaditeľ Rozhlasu a televízie Slovenska, v rozhovore pre časopis .týždeň (zo 6. augusta 2012) vo viacerých súvislostiach zdôrazňoval slovo profesionalita, no v tomto kontexte sa nezmiene o potrebe profesionalizovať jazykové prejavy hlásateľov, redaktorov a moderátorov, ale najmä vychytených celebrit, ktoré uvádzajú zábavné i vážne programy a ktorých vystupovanie je obsahovo prázdne, jazykovo-intonačne vykričané, nefunkčne expresívne a kineticky chaotické. Preto by bolo vhodné, keby sa verejnoprávne médiá vrátili k praxi, ktorá sa úspešne realizovala v minulých rokoch. Odborníci z renomovaných vedeckých a vysokoškolských inštitúcií vtedy s moderátormi, hlásateľmi a redaktormi podrobne analyzovali jazykovo-intonačnú podobu odvysielaných relácií (správ alebo aj iných for-

mátov). Teoreticko-metodologicky i analyticko-prakticky spoločne hľadali funkčnú synchronizáciu verbálnych a kinetických výrazových prostriedkov vzhľadom na obsahovo-formálnu tvár zvukovo realizovaných textov. Pritom na konkrétnych príkladoch potvrdzovali opodstatnenosť funkčne primeranej práce s výrazovými prostriedkami a zároveň takto konkrétne poukazovali aj na ich nevhodné alebo aj nesprávne využívanie. Nezostalo však len pri kritike; takto analyticko-synteticky sa hľadali variantné jazykovo-intonačné riešenia, ktoré by boli v súlade s jazykovo-intonačnou podstatou slovenského jazyka pri ústnej realizácii pripravených i nepripravených jazykových prejavov. Dá sa predpokladať že by to mohla byť prirodzená cesta k profesionalizácii aj v tejto masmediálnej oblasti, ktorú sľubuje nový riaditeľ Rozhlasu a televízie Slovenska.

LITERATÚRA

FINDRA, Ján: Javisková reč a umelecký prednes. Banská Bystrica: Fakulta dramatických umení Akadémie umení v Banskej Bystrici 2010. 160 s.

ONDRUŠ, Šimon – SABOL, Ján: Úvod do štúdia jazykov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 320 s.

PETR, Jan a kol.: Mluvnice češtiny (1). Praha: Academia 1986. 568 s.

SABOL, Ján – ZIMMERMANN, Július: Akustický signál – semióza – komunikácia. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2002. 142 s.

O niektorých základných otázkach slovenskej skladby

JÁN KAČALA

V ostatných rokoch viacerí autori uverejnili početné štúdie a monografické práce o istých čiastkových otázkach slovenskej skladby, ale syntetické dielo s takouto náplňou už dávnejšie nevyšlo. Vyjdenie vysokoškolskej učebnice *Syntax slovenského jazyka* od Martiny I v a n o v e j vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity roku 2011 v rozsahu 250 strán poskytuje príležitosť, aby sme sa širšie zastavili pri otázkach, ktoré v súčasnosti stoja pred slovenskou jazykovedou v oblasti syntaxe.

Martina Ivanová stála pred teoreticky aj materiálovo náročnou úlohou, keď sa sama podujala na napísanie učebnice slovenskej syntaxe. V oblasti teórie musela zhromaždiť, vybrať, koncepcne usporiadať a systematicky podať v podobe sústavnej učebnice relevantné poznatky o slovenskej syntaxi získané v rozličných obdobiach vedeckovýskumnej práce rozličnými autorami, na základe rozličných koncepcných prístupov a rozmanitými vedeckými metódami. Bolo sa jej treba zorientovať v bohatej domácej aj zahraničnej odbornej jazykovednej literatúre a v súhlase so zvolenou koncepciou vybrať relevantné poznatky a podať ich zodpovedajúcou metódou. V oblasti dokladového materiálu bolo treba dlhodobo zhromažďovať, triediť a z viacerých hľadísk hodnotiť ilustračné príklady na každý syntaktický jav, ktorý zaradila do svojej práce. Skoncipovala knihu, ktorá je síce vo viacerých ohľadoch disparátna, ale ako celok dáva dobrý základ ďalšieho zdokonaľovania zvolených metód na výber konzistentnej a zároveň súčasnej úrovni syntaktického, ale aj celkove jazykovedného poznania zodpovedajúcej teoretickej platformy na podanie celostného vedeckého obrazu o slovenskej skladbe. Ivanovej *Syntax slovenského jazyka* prináša systematický výklad syntaktického systému slovenského jazyka vybudovaný na poznatkoch slovenskej syntaktickej školy, vo veľkej miere aj českej syntaktickej školy a na novších poznatkoch ďalších zahraničných učení o stavbe syntaktického systému jazyka v nerozlučnej a bezpodmienečnej zviazanosti s používaním tohto systému v neobyčajne diferencovanej každodennej ústnej aj písomnej jazykovej praxi.

Autorka pri svojom prístupe vychádza zo všeobecne uznávanej vetnočlenskej teórie vetnej stavby, zo syntagmatického princípu pri konštituovaní dvoj- a viacčlenných syntaktických jednotiek, ako aj zo všeobecne prijímanej slovnodruhovej teórie členenia slovnej zásoby, v rámci ktorej slovné druhy predstavujú dôležitú lexikálnu a zároveň už morfológicky stvárnenú základňu vetných členov, ale aj stavby vety vo všeobecnosti; pomocou symbolov slovných druhov s prípadným vyznačením zodpovedajúcich gramatických kategórií, ktoré sú im vlastné, sa v rozličných teóriách vetnej stavby zaznačujú gramatické jednotky vety, t. j. vetné členy alebo im zodpovedajúce súčasti vety, ako aj schémy celostných vetných štruktúr. V texte svojej knihy sa autorka síce viac ráz hlási k takzvanej valenčnej syntaxi, prípadne k sémantickej syntaxi, no na základe skutočného postupu pri

výklade syntaktických javov, tak ako ho predstavila vo svojej práci, bolo by vhodnejšie jej koncept syntaxe charakterizovať ako kombinovaný valenčno-závislostný, prípadne z trocha iného hľadiska ako gramatický s dôrazom na sémantiku lexikálnych jednotiek. Takéto kombinovanie teoretických a metodologických prístupov nie je nič výnimočné; v slovenskej jazykovede takto spojil vetnočlenský prístup s metódami Chomského generatívnej gramatiky pri skúmaní príslovkového určenia František M i k o vo svojej anglicky písanej práci s názvom *Generatívna štruktúra slovenskej vety. Príslovkové určenie* z roku 1972 a v iných prácach. Aj vo svojich prácach popri systémovom syntaktickom prístupe používame metódy sémantickej syntaxe a najmä teóriu intencie slovesného deja.

Vymedzenie sémantickej syntaxe, tak ako ho autorka predkladá na s. 12 („Základným postulátom sémanticky orientovanej syntaxe je vymedzenie slovesa ako jadra vety.“), hoci je v súčasnosti rozšírené, vidí sa nám jednak priúzke. Sloveso, presnejšie určitý slovesný tvar, svojimi intenčnými vlastnosťami rozhodujúcim spôsobom podmieňuje stavbu sémantického aj gramatického jadra vety, ale za primeranejšia a výstižnejšia pokladáme taký prístup, ktorý pri vymedzovaní sémantickej štruktúry vety ako centrálneho pojmu a termínu sémantickej stavby vety kladie dôraz nielen na sloveso samo (prípadne na určitý slovesný tvar) v centrálnej pozícii vety, ale aj na tie prvky štruktúry, ktoré zaujímajú pozíciu z prednej alebo zo zadnej strany určitého slovesného tvaru, ako aj na ostatné slovné prvky, ktoré takisto majú účasť na stavbe celostnej sémantickej štruktúry vety a zúčastňujú sa na plnení jej komunikatívnej funkcie a iných funkcií. Uprednostňujeme teda pohľad na vetu ako komplexnú jednotku a úlohu jej súčastí v nej posudzujeme z hľadiska funkcie a pozície v tomto komplexe. Sémantická syntax v našom chápaní bude teda taká syntax, ktorá vychádza zo *s é m a n t i k y p o m e n o v a n í* zúčastnených na utváraní a utvorení danej vety a najmä slovesa v určitom tvare, t. j. predikátu ako centrálneho člena (dvojčlennej slovesnej) vety. V súvisi s takýmto ponímaním sémantickej stránky vety pripomíname, že takýto prístup má v slovenskej jazykovede už dlhú aj overenú tradíciu; potvrdzuje to už hoci len náznakový odkaz na podtitul *Štúdia lexikálno-syntaktická*, ktorým svoju zakladateľskú prácu v okruhu sémantickej syntaxe na Slovensku *Štruktúra slovenského slovesa* z roku 1943 označil Eugen P a u l i n y.

Autorka rozčlenila tematiku slovenskej skladby do týchto jedenástich kapitol: 1. *Vymedzenie syntaxe*; 2. *Syntaktický systém jazyka*; 3. *Základné vetné členy dvojčlennej a jednočlennej vety*; 4. *Vedľajšie vetné členy*; 5. *Problematika polovetných konštrukcií*; 6. *Súvetná syntax*; 7. *Príznakové vetné konštrukcie*; 8. *Veta – vzťah modálnosti a komunikačnej funkcie*; 9. *Aktuálne členenie výpovede*; 10. *Syntax hovoreného prejavu*; 11. *Postup pri syntaktickej analýze*. Uvedené kapitoly rámcuje autorkin predhovor na začiatku a vecný register na konci knihy. Učebnicový ráz textu sa prejavuje v tom, že na konci každej z uvedených kapitol okrem poslednej sú zaradené cvičenia, pred cvičeniami je uvedená použitá odborná literatúra a pramene. Ako pramene autorka široko využíva najmä texty zhromaždené v Slovenskom národnom korpuse, ktorý spravuje Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Tie prinášajú so sebou viaceré prednosti, ale aj nedostatky, ktorými sa vyznačujú takto budované elektronické základne jazykových údajov. Ich nespornou prednosťou je to, že uvádzajú doklady na pomenovania, na vetné, ako aj na iné jazykové jednotky zo súčasného živého jazyka. Nedostatkom je to, že v čase tvorby učebnice to boli v prevažnej miere publicistické texty, čím sa štýlový a stylistický záber do prostriedkov spisovného jazyka značne zužuje. Navyše prejavy publicistického štýlu nesú so sebou všetky charakteristické neduhy, ako sú ošúchanosť mnohých výrokov, malá autorská fantázia a nedostačujúca jazyková tvorivosť, presýtenosť ideológiou, neraz háklivou z hľadiska výchovného pôsobenia na študentov, chudoba myšlienky a citovanie mien žijúcich osôb a osobností, najmä domácich aj zahraničných politických činiteľov.

Syntax slovenského jazyka od M. Ivanovej prináša mnohé popudy na zamyslenie sa nad niektorými základnými syntaktickými otázkami, ako je problematika všeobecnej koncepcie syntaxe, pomer systémovej syntaxe k takzvanej parolovej alebo prehovorovej či komunikatívnej syntaxi, ďalej relácia medzi vlastnou syntaktickou úrovňou a sémantickou úrovňou vety ako centrálnej syntactickej jednotky, zastúpenie gramatických a sémanticko-intenčných, ako aj komunikatívno-pragmatických zložiek vo vete a v syntaxi, spôsob definovania vetných členov ako elementárnych syntaktických jednotiek obsadzujúcich syntaktické pozície vo vete, podstata a miesto modálnosti v stavbe vety, pozícia záporu vo vete a jeho vzťah k modálnosti vety a podobne. Je pochopiteľné, že v našej stati sa nemôžeme rovnako dôkladne venovať všetkým nadhodným otázkam. Sústreďíme sa najmä na

celkovú koncepciu syntaxe, na riešenie pomeru vlastnej syntaktickej úrovne a sémantickej úrovne v stavbe vety a na vymedzenie vetných členov ako základných konštrukčných prvkov v stavbe vety; práve tieto otázky majú nielen dôležitý teoretický rozmer, ale sú významné aj z hľadiska jazykovej výchovy a školskej praxe. Iným otázkam budeme venovať skôr okrajovú pozornosť, a to najmä v súvisi s predstavenými spornými riešeniami, s ktorými sa v knihe možno stretnúť.

Pre celkovú koncepciu práce je charakteristické, že výkladový text je dôsledne vyvážený z teoretickej a materiállovej (dokladovej) stránky. Všetky výklady autorka dokladá príkladmi, ktoré nielen vhodne ilustrujú predkladané teoretické poznatky a podopierajú ich naozajstnou živou jazykovou realitou, ale aj primerane odľahčujú náročné a koncentrované výklady, predkladané v presnom jazykovom a nie raz prináročnom terminologickom rúchu. Zvolenú teoretickú platformu autorka podáva spravidla neutrálne, bez odkazovania na odbornú literatúru, v špecifickejších prípadoch uvádza autorský prameň, z ktorého vychádza a ktorý prijíma pri vlastnom výklade problematiky. V niektorých prípadoch upozorňuje na koncepcie iných autorov menším typom písma. Pre autorkin postup je charakteristické, že sa polemicky nevyrovnáva s koncepciami iných autorov, ktoré vo svojej práci neprijíma. Takýto postup v istých prípadoch, ako je povedzme interpretácia doplnku ako špecifickeho vetného člena, značí aspoň v niektorých bodoch porušenie slovenskej gramatickej tradície. Kým totiž v českej jazykovednej tradícii sa napospol prijíma koncept doplnku ako verbálneho atribútu, v slovenskej gramatickej literatúre od čias Eugena P a u l i n y h o, konkrétnejšie jeho roz-množených prednášok s názvom *Systém slovenského spisovného jazyka* z r. 1946/1947, prijala sa koncepcia doplnku ako predikátu (porovnaj uvedené Paulinyho dielo, s. 115), neskôr ako sekundárneho alebo neplnohodnotného priradeného predikátu. Na tomto teoretickom koncepte je založené aj monografické spracovanie tejto tematiky v našej knižnej práci *Doplnok v slovenčine* z roku 1971. K histórii konceptu doplnku ako predikátu sa tu však žiada dodať, že – ako na to upozorňuje Jozef R u ž i č k a vo svojej zásadnej a známej stati o základných sporných otázkach slovenskej skladby z roku 1959 – s chápaním doplnku ako predikátu sa stretáme už v práci *Řeč* z roku 1926 od Josefa B a u d i š a (pozri na s. 38), ktorý sa opiera prevažne o nemecké pramene a ruské gramatické práce necituje.

Na druhej strane spomenuté porušenie slovenskej gramatickej tradície pri výklade doplnku nie je také „dôsledné“, aby sa porušili všetky styčné body. Jeden z takýchto styčných bodov vidíme v charakterizovaní vzťahu doplnku s podmetovým alebo predmetovým menom ako polopredikatívneho vzťahu a vzťahu doplnku s prísudkovým slovesom ako vzťahu nepravej koordinácie (Ivanová, s. 104). Ale práve takéto miešanie poznatkov z dvoch rozdielnych prístupov k istému syntaktickému javu je v istých výkladoch prameňom napätia, nekompatibilnosti jednotlivých znakov a celkovej nekonzistentnosti takýchto výkladov. Ukážeme to na autorkinom výklade uvedených dvoch syntaktických vzťahov, na základe ktorých doplnok vstupuje do vetnej konštrukcie: „Vo vete *Chlapec vstal unavený* sa doplnkom *unavený* charakterizuje jednak na základe polopredikatívneho vzťahu pôvodca deja, nositeľ vlastnosti v pozícii subjektu (...), jednak na základe nepravej koordinácie jeho činnosť vyjadrená predikátom (= *vstal a bol pri tom unavený*)“ (s. 104). Citovaná záverečná transformácia východiskovej konštrukcie so subjektovým doplnkom na dve predikatívne syntagmy ukazuje, že autorka naozaj doplnok chápe ako – našou terminológiou povedané – sekundárny priradený predikát. No pritom zároveň tvrdí, že sa doplnkom „charakterizuje... na základe nepravej koordinácie“ činnosť pôvodcu deja vyjadrená predikátom. Tu sa vynára zákonitá otázka, ako sa môže činnosť charakterizovať na základe nepravej koordinácie?! Sotva je totiž v moci nepravej koordinácie „charakterizovať... činnosť“.

Z citovaného textu sa potvrdzuje, že autorka syntaktické vzťahy pri doplnku označila výstižne: 1. polopredikatívny vzťah a 2. vzťah nepravej koordinácie. To, čo tu zavadzia, čo sem nepasuje, je sloveso *charakterizovať*, lebo – ako sme to už uviedli – nepravou koordináciou ako vzťahom sa nemôže niečo „charakterizovať“; a toľž sa vzťahom nemôže charakterizovať činnosť ako obsahová stránka predikátového slovesa. Vysvetlenie tejto máteže vzťahov a „charakterizovania“ je naporúdzi: autorka nevymedzuje doplnok, tak ako ani iné vetné členy, na základe rýdzo syntaktických, užšie: syntagmatických, vzťahov, lež vnáša do tohto vymedzenia svoje hľadisko valenčnej alebo sémantickej syntaxe, ktoré v autorkinom chápaní stojí „vyššie“ ako vlastné syntaktické vzťahy, ktoré sú substančne gramatickej povahy. Preto podľa autorky „sa doplnkom *unavený* charakterizuje [zvýraznil J. K.] jednak na základe polopredikatívneho vzťahu pôvodca

deja, nositeľ vlastnosti v pozícii subjektu (...), jednak na základe nepravnej koordinácie jeho činnosť vyjadrená predikátom“. Treba si všimnúť, že „charakterizovanie“ sa týka pôvodcu deja či nositeľa vlastnosti, t. j. prvkov tvoriacich sémantickú štruktúru vety, rovnako ako činnosti ako prvku patriaceho takisto do sémantickej štruktúry vety. Až na druhom mieste sa – zjavne v duchu spomínanej autorkinej predstavy o valenčnej syntaxi – uvádzajú vetnočlenské pozície, v ktorých uvedené sémantické prvky vystupujú (t. j. pozície subjektu a predikátu).

Definovanie kategórie vetného člena, tak ako sme ho ilustrovali na príklade doplnku, vonkoncom nie je izolované či náhodné a istú rozpačitosť v tomto smere možno vidieť aj v ostatných prípadoch. Na príklade základných vetných členov dvojčlennej vety si môžeme všimnúť nejednoznačnosť v ich vymedzení v tom zmysle, že syntaktický, prípadne syntagmatický vzťah s nadradeným, prípadne (pri podmete dvojčlennej vety) s najbližším vetným členom akoby bol skrytý za syntagmu, v danom prípade za predikatívnu syntagmu, pričom prvky tejto syntagmy sa vymedzujú v sémantickej, nie vo vlastnej syntaktickej úrovni. Autorka v duchu svojho už citovaného presvedčenia, že „základným postulátom sémanticky orientovanej syntaxe je vymedzenie slovesa ako jadra vety“ (s. 12), uvádza definície základných vetných členov v poradí: 1. prísudok, 2. podmet, 3. vetný základ. Uvedieme jej definície prísudku a podmetu: 1. „Pojmom prísudok označujeme ten vetný člen predikatívnej syntagmy, ktorým sa niečo o výraze v pozícii podmetu vypovedá, t. j. prisudzuje sa mu (a) činnosť..., (b) proces..., (c) vlastnosť..., (d) vzťah k inej entite..., a ktorý umožňuje tieto príznaky aktualizovať, t. j. časovo orientovať na moment prehovoru a modálne charakterizovať z hľadiska ich platnosti“ (s. 43). 2. „Termínom podmet (subjekt) označujeme vetný člen s formou nominatívu, ktorý v predikatívnej syntagme predstavuje nositeľa príznaku vyjadreného prísudkovým výrazom..., je to pozícia, ktorá zanikne, ak dáme sloveso v prísudku do infinitívneho tvaru: *Matka rozprávala dcére rozprávku – rozprávať dcére rozprávku*. Ako jediný prvok valenčnej štruktúry sa teda podmet realizuje len vtedy, keď je sloveso v prísudku: *Mama varí obed. – Variť obed je zaujímavé*“ (s. 50).

Definície vetných členov vo vedeckej syntaxi, ale rovnako aj v syntaxi koncipovanej ako vysokoškolská učebnica by mali mať pevnú a jednotnú osnovu, aby v nich vyniklo autorovo základné teoretické východisko

a umožnili tak aj ich jednoduché osvojenie zo strany študujúceho. Autorka túto požiadavku nedodržiava; vidno to hneď na sriedaní úvodných výrazov *pojem* a *termín* pri vymedzovaní základných členov dvojčlennej vety. Pri definícii prísudku je zbytočné uvádzať, že je to „vetný“ člen predikatívnej syntagmy, stačí (v danej dikcii) povedať, že je to člen predikatívnej syntagmy. Pri podmete vystupuje takpovediac v prvom pláne konštatovanie morfolologickej formy, v ktorej podmet vystupuje; fakt morfolologickej formy sa – aj v protiklade s podmetom – pripomína aj pri definovaní predmetu a príslovkového určenia. Na druhej strane pri definícii iného základného člena dvojčlennej vety – prísudku – konštatovanie o morfolologickej forme, v ktorej vystupuje, chýba, hoci určitý slovesný tvar je bytostnou podmienkou uplatnenia sa prísudku dvojčlennej vety: v inej forme sloveso nemôže plnohodnotne vyjadriť elementárne kategórie svojej predikatívnej platnosti, t. j. predikatívne kategórie spôsobu a času. O spôsobe vyjadrenia prísudku autorka píše až v kapitolke *Typy prísudkov* na s. 44 a n.

Pri definovaní prístavku ako súčasti polovetných konštrukcií vyrušuje prídavné meno *komplexný*, ktoré je umiestnené ako hlavný definičný prvok, ale z definície ani z ďalšieho výkladu nevyplýva, čo sa komplexnosťou prístavku myslí. Definícia znie takto: „Prístavok je komplexný vetný člen, ktorý sa vzťahuje na substantívum, resp. na substantívny výraz v akejkoľvek vetnočlenskej pozícii. Práve na základe toho ho niektorí autori klasifikujú ako druh voľne pripojeného substantívneho prívlastku“ (s. 108).

V definíciách iných vetných členov autorka postupuje akoby „diskusne“; napríklad „základnú definíciu“ vetného základu začína konštatovaním, že „v tradičnej nevalenčnej teórii sa pod jednočlennou vetou chápe vetná štruktúra s nerozčleneným gramatickým jadrom, ktoré je konštituované jedným vetným členom – vetným základom (fundamentom)“ (s. 56). Na rozdiel od tohto chápania „vo valenčnom prístupe sa jednočlenné slovesné vety chápu ako vety s predikátom, ktorý vo vete „neotvoril“ ľavovalenčnú pozíciu“ (tamže). Nemáme nič proti tomu, keď autorka zreteľne diferencuje medzi prístupom v staršej klasickej syntaxi a v novšej sémantickej syntaxi, ale označenie systémovej alebo vetnočlenskej syntaxe či syntaxe vychádzajúcej zo syntagmatického učenia (závislostnej syntaxe) ako *t r a d i č n e j* môže navodzovať dištančný postoj, ba v autorkinom podaní aj istým spôsobom protirečivý, keďže sa vo svojej práci sama pridrižiava týchto osvedčených syntaktických

platformou, hoci ich označuje ako tradičné. Podobne vyznieva autorkino konštatovanie zo s. 68, že vyjadrovanie syntaktickej závislosti predmetu od (tu aj na iných miestach vyrušuje autorkino viazanie prídavného mena *závislý* a podstatného mena *závislost'* s predložkou *na*) slovesa alebo adjektíva sa „v tradičných gramatikách“ označuje pojmom *rekcia (vázba)*. Na tej istej strane v rovnakej dikcii autorka ešte píše, že „valencia predmetu má rôzne pádové formy (G, D, A, L, I a tiež predložkové pády)“, no na nasledujúcej strane už bez zábran upotrebuje termín *vázba*. Ani takýto postup nepôsobí priam presvedčivo. Napokon výraz *vázba* je ustálený v spojení (*s*)*kríženie väzieb*, ktorý aj M. Ivanová používa na vysvetlenie medzinárodného termínu *kontaminácia* (na s. 74).

Príslovkové určenie autorka definuje ako „vetný člen, ktorý rozvíja dejoiný význam slovesa tak, že určuje jeho časové, priestorové a príčinné koordináty, resp. spôsobové charakteristiky“ (s. 75). Prírodné, vetný člen, prípadne pomenovanie v pozícii vetného člena má svoj zástoj v sémantickej štruktúre vety, ale v uvedenej definícii vidíme istý skrat medzi úrovňou vetného člena ako súčasti gramatickej štruktúry vety a sémantickou náplňou, ktorú zastáva v sémantickej štruktúre vety. V takomto spôsobe definície vetného člena však sotva možno vidieť dosah súčasnej sémantickej syntaxe; takýmto spôsobom sa vetné členy definovali už za čias Františka Trávnicka, autora rozsiahlej (dvojdielnej) gramatiky češtiny z druhej polovice 40. rokov 20. storočia. Ináč možno povedať, že definície vetných členov, ktorými sme sa v našej recenzii podrobnejšie zaoberali (t. j. doplnku a základných členov dvojčlennej vety), autorka prevzala z 2., upraveného a rozšíreného vydania *Novočeskej skladby* od Vladimíra Šmíla, ktorá vyšla roku 1966.

Keď sa máme vrátiť k prísluvkovému určeniu ako vetnému členu, pripomenieme, že vlastnú syntaktickú povahu tohto vetného člena vidíme v tom, že sa syntakticky (syntagmaticky) viaže na nadradené sloveso v hokiktorej vetnočlenskej funkcii, prípadne aj na prídavné meno a na prísluvku. To je práve „syntakticky zjednocujúca črta“ prísluvkového určenia, ktorú autorka spochybňuje, keď na tej istej strane píše: „Príslovkové určenie je vetný člen sémanticky rôznorodý, nevyznačuje sa nejakou syntakticky zjednocujúcou črtou.“ V tomto tvrdení vidíme obchádzanie syntakticky relevantných črt prísluvkového určenia: syntax je predsa štruktúra syntaktických vzťahov medzi syntaktickými jednotkami a sústava spôsobov

vyjadrenia týchto vzťahov. Syntakticky zjednocujúcou črtou príslovkového určenia je teda vzťah k nadradenému slovesu, prídavnému menu alebo príslovke. Možno súhlasiť s tvrdením, že príslovkové určenie je s e m a n t i c k y rôznorodý vetný člen, ale jeho sémantická stránka sa uvedomuje na pozadí syntaktického vzťahu s nadradeným vetným členom. A syntakticky zjednocujúcim prvkom nepochybne je aj nulový spôsob realizácie syntagmatického vzťahu príslovkového určenia k slovesu – vzťahu ako významovej stránky syntagmy v ustálenej relácii k výrazovej stránke syntagmy.

Pokladáme za správne, že autorka venovala samostatnú kapitolu „problematike polovetných konštrukcií“ (s. 104 – 119), hoci tu treba položiť otázku, prečo terminologicky uprednostnila výlučne „tradičnejší“ termín *polovetné konštrukcie* a novší termín *polopredikatívne konštrukcie* neuvádza ani ako synonymný; táto otázka je oprávnená aj preto, že osobitne pri doplnku ako najtypickejšom predstaviteľovi tohto typu konštrukcií autorka narába s pojmom a termínom *polopredikatívneho vzťahu*, na základe ktorého sa tento vetný člen konštituuje. Popri doplnku v rámci polovetných konštrukcií autorka podrobne spracovala prístavok (apozíciu) a skôr iba náznakovo príslovkovú polovetnú konštrukciu a prívlastkovú polovetnú konštrukciu. Pri príslovkovej polovetnej konštrukcii pritom ráta iba s prechodníkom ako prostriedkom na jej vyjadrenie a vo svojom systematickom výklade obišla neurčitok ako prostriedok na vyjadrenie príslovkového určenia cieľa (typ *Išiel si z a r o b i t' do mesta*). Náročky pritom vynechala neurčitok ako prostriedok na vyjadrenie predmetu s odôvodnením, že predmet je výsledkom realizácie intenčného alebo valenčného potenciálu (prísudkového) slovesa, t. j. jeho spájateľnosti. S pomocou tohto argumentu vylúčila aj neurčitok v pozícii podmetu dvojčlennej vety ako prostriedok na realizáciu takzvanej podmetovej polovetnej konštrukcie, tak ako to vo svojich prácach požadoval Gustáv M o š k o. V jeho duchu však jednotlivé polovetné konštrukcie označuje z vlastného syntaktického, t. j. vetnočlenského hľadiska a nie z hľadiska spôsobov ich vyjadrenia (pomocou neurčitých slovesných tvarov). Tento autorkin postup pokladáme za vecne odôvodnený a zodpovedajúci vlastnému syntaktickému pohľadu na tento syntaktický jav.

V súvisi s prívlastkom vyzdvihuje to, že „pri zmene slovesa na substantívum sa všetky vetné členy, ktoré s týmto slovesom súviseli, menia na

prívlastky“ (s. 87). Z toho vyvodzuje závažnú črtu prívlastku – jeho transformačný ráz. Podľa autorky „prívlastok je transformovaný vetný člen“ (tamže). Nazdávame sa, že rozmanité možnosti transformácie pri prívlastku ešte nepotvrdzujú jeho transformačnú povahu. Pri takomto prístupe sa celkom prirodzene vynára otázka, či prídavné mená a adjektíva ako typický prostriedok na vyjadrenie jedného z druhov prívlastku ako jediný plnovýznamový slovný druh nemajú svoj prirodzený reflex v systéme vetných členov a v stavbe vety.

Na tomto mieste ponúkame iný výklad pozície prívlastku vo vete: 1. Vychádzame z predpokladu, že sloveso a podstatné meno tvoria oporné stĺpy vetrnej stavby. Primárne slúžia na realizáciu predikátu a podmetu, prípadne aj predmetu vety ako vetrných členov predpokladaných a vyžadovaných intencnými vlastnosťami slovesa ako predikátu. 2. Vetrné členy realizované slovesom a podstatným menom majú svoje najprirodzenejšie rozvíjacie vetrné členy: tak ako sloveso vo vetrnočlenskej pozícii má svoj bezprostredný rozvíjací vetrný člen v podobe príslovkového určenia, má aj podstatné meno vo vetrnočlenskej pozícii bezprostredný rozvíjací vetrný člen v podobe prívlastku. Dokonca tu jestvuje istá derivačná zviazanosť: spojeniu s nadradeným slovesom *pekne spievať* zodpovedá paralelné spojenie s nadradeným podstatným menom *pekný spev*. 3. Tento stav na vlastnej syntaktickej úrovni vety podporuje aj stav na sémantickej úrovni vety: kým príslovkové určenie primárne vyslovuje príznak vzťahovaný na slovesný dej ako obsahovú stránku slovesa, prívlastok vyslovuje príznak vzťahovaný na substanciu vyjadrenú podstatným menom. 4. Predmet, ktorý sa tiež syntakticky pririeká slovesu, je špecifický tým, že je často vo vetrnej štruktúre obligatórny, ďalej tým, že sa pri transformačnej zmene slovesa rozmanito mení (pri nominalizačnej zmene slovesa mení sa na prívlastok a to tiež dokazuje, že prívlastok patrí k substantívu), a napokon aj tým, že slovesná tvarová sústava je neobvyčajne bohatá a v rámci tejto sústavy sa pôvodný predmet deja viažuci sa na určitý slovesný tvar, prípadne na neurčitok ako pomenúvací slovesný tvar rozlične tvarovo aj sémanticky modifikuje. Uvedený náš výklad je veľmi podobný modelu, ktorý už pred takmer sedemdesiatimi rokmi (presne roku 1946) ponúkol Vladimír Š m i l a u e r v príspevku *Sloveso a prísudek*, uverejnenom v *Druhých hovorech o českém jazyce*. „Základnú povahu hlavných slovných druhov“ autor vidí takto:

„substantívum .....substancia
adjektívum ..... vlastnosť substancie
sloveso ..... dej
príslovka .....vlastnosť deja a vlastností“.

Za dôležité pokladáme to, že autorka vo svojej syntaxi venovala osobitnú kapitolu tematike aktuálneho členenia vety, resp. výpovede. Podrobne vysvetľuje princíp aktuálneho vetného členenia, členenia výpovede na obsahové súčasti (prijíma terminologickú sústavu: *téma, tranzitný člen, réma*), názorne pomocou skratiek *T, Tr, R* a s pomocou polotučného typu písma ukazuje členenie rozličných druhov textov na obsahové súčasti aktuálneho členenia a na podmienky, v ktorých sa uplatňuje základné (objektívne) poradie súčastí, ako aj obrátené (subjektívne) poradie súčastí. Autorkin rozbor a postup pri spracovaní tejto témy, ktorá sa v súhrnných slovenských syntaktických prácach doteraz zanedbávala, pôsobí premyslene a presvedčivo.

Vedno s rozsiahlou, systematicky spracovanou a podrobnou kapitolou *Súvetná syntax* (s. 120 – 159) a s kapitolami *Príznakové syntaktické konštrukcie, Veta – vzťah modálnosti a komunikačnej funkcie, Syntax hovoreného prejavu a Postup pri syntaktickej analýze* utvárajú kapitoly, ktorým sme venovali pozornosť doteraz, celostný obraz o slovenskej syntaxi. Treba privítať spracovanie príznakových syntaktických konštrukcií, problematiky modálnosti a komunikatívneho pohľadu na vetu, ako aj osobitostí vyznačujúcich syntax hovorených prejavov; na základe úvodných autorkiných výkladov v kapitole *Výmedzenie syntaxe* (na s. 13) by používateľ tejto pozoruhodnej syntaktickej príručky bol azda očakával aj spracovanie nadvetnej, prípadne textovej syntaxe v osobitnej kapitole; čiastočne je táto tematika spracovaná v kapitole o aktuálnom vetnom členení. Posledná, 11. kapitola s názvom *Postup pri syntaktickej analýze* spolu s cvičeniami zaradenými za jednotlivými kapitolami práce v koncíznej podobe istým spôsobom nahrádza niekdajšie samostatné knižné publikácie venované vetnému rozboru.

Naše pripomienky k posudzovanému textu sa týkajú najmä istých disproporčných javov, ktoré možno zistiť v texte určenom ako učebnica. Už sme naznačili, že autorkina terminologická sústava je mimoriadne náročná; v práci sa stretáme napríklad s pojmami a termínmi typu *sémantická similarita, sémantická kontiguita, kohyposémia, vzťah hyperoseméma – hypo-seméma, epistemická báza pre tvrdenie, subsidiárna komunikačná funkcia,*

dominantná ilokúcia, pronomén s funkciou determinátora, pronomén s funkciou totalizátora a podobne. So zreteľom na to, že práca sa deklaruje ako učebný text, oprávnené možno tu hovoriť o nadbytočnej terminologickej záťaži v knihe. Nemožno namietat' proti presnej a jednotnej terminologickej sústave vo vedeckej práci, tá, skôr naopak, svedčí o starostlivej teoretickej príprave a o premyslenej metodologickej stránke práce, no treba brať do úvahy rozdiel medzi výsostne vedeckou gramatikou, akou je povedzme *Mluvnice češtiny III* z roku 1987, o ktorú sa autorka pri svojich výkladoch výdatne opiera, a učebnicovým textom, ktorý aj v oblasti terminologickej sústavy podľa našej mienky má a aj môže byť menej náročný. Možno by tento nesúlad medzi vedeckou gramatikou a učebnicou syntaxe aspoň čiastočne pomohol odstrániť slovník termínov s výkladmi umiestnený na záver knihy.

Podobná výčitka sa týka aj daktorých častí výkladov. Napríklad pri spracovaní kapitoly o príslovkovom určení sa autorka až priveľmi opierala o citovanú *Mluvnicu češtiny III*, ktorá je známa neobyčajnou hĺbkou a presnosťou sémantickej analýzy spracúvaných jazykových javov. Hĺbka a presnosť nepochybne je priam ozdobou každej vedeckej publikácie, ale to ešte neznačí, že postupy z vedeckej gramatiky sa bezprostredne budú preberať aj do učebnicových výkladov. Nazdávame sa, že povedzme spracovanie časti o príslovkovom určení miesta na konci s. 76 a na s. 77 posudzovanej publikácie nie je súčasťou štúdiu najmä pre dnešných univerzitných poslucháčov. Inšpirácia cudzojazyčným textom sa prejavuje aj v nenáležitom používaní predložky *mimo* s akuzatívom v slovenskom texte (*mimo rámeč priestorového orientátora*).

Na viacerých miestach práce, ba vlastne stabilne v celom texte autorka hodnotí slovesné tvary neurčitok a prechodník, ako aj príslovky pri plnení istých syntaktických funkcií ako menné tvary, prípadne citoslovcové jednočlenné vety ako menné vety. S týmto názorom, ktorého prameň možno hľadať ešte v mladogramatickom nazeraní na isté jazykové javy, z hľadiska súčasnej gramatiky, ale aj všeobecne jazykovedy vonkoncom nemožno súhlasiť. V každom výkladovom slovníku slovenčiny sa sloveso na začiatku heslovej state uvádza v základnom slovesnom tvare – neurčitku, ktorý sa prirodzene vyznačuje zodpovedajúcimi kategoriálnymi znakmi; ako má povedzme univerzitný študent autorke na základe jej hodnotenia istého tvaru

uveriť, že neurčitok je menný tvar? Tieto naše výhrady sa rovnako týkajú hodnotenia prechodníkových tvarov a prísloviiek. Nazdávame sa, že slovný druh napriek jeho tvarovej diferencovanosti, ktorá vo flektívnom type jazyka je prirodzená, drží pohromade najvšeobecnejší (kategoriálny) lexikálny význam (t. j. dynamický príznak vyjadrovaný slovesom) a kategoriálna charakteristika (pri slovesách sú to lexikálno-gramatické kategórie intencie slovesného deja a slovesného vidu), ktorá platí pri každom slovesnom tvare bez výnimky. To je dostačujúci dôkaz slovesnej platnosti každého slovesného tvaru vrátane neurčitku a prechodníka. Pri príslovkách je to všeobecný lexikálny prvok *príznak (dynamického alebo statického) príznaku*, ktorý vyznačuje každú príslovku a odlišuje ju od všetkých ostatných slovných druhov. Iná stránka veci je to, v akej vetnočlenskej pozícii (alebo jej súčasti) príslušný slovesný tvar alebo príslovka vystupuje. Rovnako nevedno, prečo sa má citoslovcová jednočlenná veta premenúvať na mennú; takýto akt je vecne neodôvodnený, ba aj zavádzajúci.

V texte práce sú viaceré jazykové doklady (napríklad tvary prechodníka hodnotené ako doplnok), ktoré by sme vetnočlensky hodnotili ináč ako autorka, ale celkove sú doklady uvedené pri opisovaných či vykladaných syntaktických javoch vybraté starostlivo a výstižne ilustrujú príslušný syntaktický jav.

V učebnicovom texte zle pôsobia jazykové a pravopisné chyby, ako je nevhodný tvar lokálu namiesto genitívu v úryvku zo s. 110: *Identifikačný prístavok sa realizuje aj pri vysvetľovaní cudzích alebo neznámych výrazov v texte* (správne: /pri vysvetľovaní výrazov v texte). Ypsilonová chyba je v slove *vibrovať* v dokladovom texte na s. 83: tu sa píše, že *všetko vibrovalo teplom*; hoci ide o chybu v citovanom jazykovom doklade, v učebnici pre univerzitných študentov sa mala uviesť kodifikovaná podoba *vibrovalo*. Viaceré nedostatky sme zistili aj v kladení čiarok; napríklad neodôvodnene sa dáva čiarka pred výrazom *a tým*, inde čiarka chýba za vsunutou vedľajšou vetou a podobne. Pravopisne chybné je aj uvádzanie názvov univerzitných učebných predmetov na konci strany 225 s veľkým začiatočným písmenom: názvy učebných predmetov vo všeobecnosti neplatia totiž ako vlastné mená. Napokon pripomíname viaceré nedostatky pri takých citovaných prameňoch v texte, ktoré sa potom neuvádzajú v príslušnom súpise literatúry: napríklad na s. 74 na konci je odkaz na dielo *Ivanová, 2006*, no v súpise literatúry na s. 93 sa s takým die-

lom nestretáme. Hneď na nasledujúcej strane je odkaz na dielo *Biskup, 2010*, ale na s. 93 taký údaj nenájdeme. Takýchto prípadov je v posudzovanom texte viac. Pravdaže, tu ide o formálne nedostatky, ktoré by sa pri starostlivejšej záverečnej redakcii kompletného textu boli dali ľahko odstrániť.

V závere z metodologického hľadiska možno konštatovať, že popri systémovej syntaktickej analýze a sémantickej analýze autorka v práci uplatňuje najmä transformačné postupy, menej využíva substitučnú metódu. Okrem spomínaného celostného pohľadu na syntaktický systém a jeho používanie v jazykovej praxi Ivanovej syntax prináša mnohé pozoruhodné jednotlivé poznatky, ktoré prispievajú k celkovej solídnej odbornej úrovni knihy.

Posudzovaná syntax je dôležitým príspevkom k hlbšiemu vedeckému poznaniu syntaktickej stavby súčasnej slovenčiny, ako aj k ďalšej diskusii o podstate syntaxe, osobitne o koncepcii sémantickej syntaxe, o vymedzení zložiek a súčastí syntaktickej náuky, o závažnosti jednotlivých zložiek v celostnom syntaktickom učení, o pojmovej a terminologickej sústave súčasnej syntaxe aj o metódach používaných v syntaktickom bádání. Svojou koncepciou, vedeckou aktuálnosťou aj komplexným spracovaním syntaktickej problematiky môže vhodne poslúžiť ako vysokoškolský učebný text. Keď sa zo strany zainteresovaných bádateľov ukáže reálna ochota prediskutovať a prijať jednotnú a konzistentnú teoretickú platformu, pričom jednotný syntaktický prístup sa uplatní najmä pri výklade vetných členov, keď sa odstránia niektoré disproporcie v celkovom uchopení látky, môže sa posudzovaná syntax M. Ivanovej stať vhodným základom pri postupnom vypracúvaní širšej a celostnej syntaktickej príručky o slovenčine.

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest (34)

RUDOLF KRAJČOVIČ

malužina, f., topon. apel. lexik. základ názvu zrejme zo spojenia *malá lužina* (k tomu p. výklad apel. *kaluža* od slova *kaloluža*, to od slov *kal* a *luža*, t. j. *kalová luža*, Mch. 237), od slova *malý* neveľký a *lužina* od slova *luh* mokrastý terén porastený stromami, kríkmi, trávou (p. heslo *luh*) príp. miesta *-ina* (ako v slovách *rovina*, *dolina*). – *Maluzyn* 1362, *Maluzsina* 1863, Maj. NO, *Malužina* 1920, dnes *Malužiná*, obv. Liptovský Mikuláš; názov obce podľa názvu potoka *Malužiná*, t. j. expr. nazvaný *Malá Lužina* v skrátenej forme *Malužina* (jednak podľa jeho neveľkého rozmeru, jednak podľa premočeného terénu pri jeho brehoch porasteneho stromami, kríkmi, divým rastlinstvom a pod.), k tomu mohol prispievať do okolia voľne vytekajúci minerálny prameň v hornom toku potoka (VSO II.); výklad potvrdzuje názov blízkej osady *Tajch* (*Tajch* 1828) utvorený od nem. apel. *Teich*, dnes vo význame „rybník“, v sloven. náreč. *tajch* vodná nádrž utvorená hrádzou i rybník, Kál.; hist. názov *Malužina* upravený v tvare adj. *Malužiná* sa používa dodnes.

malý, -á, -é, adj. neveľký rozsah niečoho v porovnaní s iným rozsahom predmetu, prírod. útvaru a pod.; p. heslá *malica*, *malina*, *malužina*; adj. *malý* sa v toponymii používa ako orientač. prívl. v protiklade k *veľký* (porov. *Malá Lehota* : *Veľká Lehota*, *Malý Cetín* : *Veľký Cetín* a pod.).

malžena, f. hist. apel. vo forme duálu manžel a manželka, v sloven. dnes *manžel*, *manželka*, v náreč. i *malžen*, SSN II., apel. *manžel* doložené v 16. stor., apel. *malžen* v 17. stor., HSSJ II. (stčes. *malžena*, *malženka* manželka, dnes v češt. *manžel*, poľ. *małżonka*, *małżonek* manželka, manžel, hist. apel. *malžen* zachované aj v morav.-valas. náreč., Mch.). – *Malga* 1113, *Manigha* 1307, *Maniga*, *Malženicze* 1773, dnes *Malženice*, obv. Trnava; pôv. zrejme

Malženica; názov utvorený od koreňa *malžen-* v slove *malženstvo* príp. *-ica* (ako v slove *dvojica*), čiže názov motivovaný veľkorodinou na čele s manželmi bez zaužívaného vedúceho postavenia muža vo veľkorodine; neskôr topon. príp. *-ice* vznikla forma názvu *Malženice*, ktorá sa už v stredoveku zaužívala.

Obec v stredoveku mala paralel. názov *Maniga* (p. dokl. *Manigha* 1307) zrejme z hist. nem. apel. *Manige*, dnes *Menge* hojnosť, množstvo (k etym. p. *Kluge*); výklad má oporu v názve neďalekého majera *Vaniga* (*Waniga* 1229), dnes časť obce *Žilkovce*, VSO III. 393, utvoreného z hist. nem. adv. *veinig*, *veinag* (k tomu *Kluge* 852) „niečoho menej, málo“, prenes. „menej výnosná pôda, menej úrodná“, čiže ide o názvy s protikladným významom motivované odlišnou kvalitou úrodnosti chotárov, ktorú iste stanovili odborníci nem. pôvodu; výklad hist. názvov *Vaniga* a *Maniga* zo stgerm. lexiky potvrdzuje údaj, že obec dnes nazývanú *Žilkovce* na zač. 13. stor. dosídlili nemeckí hostia (k tomu VSO III. 393).

maňa, f. hist. apel. neschodný terén obyčajne mimo cesty, od koreňa v apel. *manina* (z neho i príp. *-a*), v sloven. *manina* má význam „neschodné miesta mimo cesty“ (blízke čes. príslovie *manín nemanín ísť cestou necestou*, Mch. 351, poľ. *manowiec*, *manowisko* bezcestie, Brück. 322 atď.); p. heslo *manina*. – *Velká Maňa* (*Manya* 1249, *Manya* 1773, *Welká Mánya* 1808, *Velká Mánya* 1920), dnes *Maňa*, obv. Nové Zámky. – *Malá Maňa* (*Mana* 1273, *Kysmana* 1375, *Malá Mánya* 1808), dnes *Maňa*, obv. Nové Zámky; názvy motivované polohou pôvodných osád založených mimo cesty v neschodnom teréne; reálnosť výkladu potvrdzuje ráz chotára s plochami piesku, štrku a spráše zrejme v dôsledku záplav z blízkej rieky *Žitavy*; pôvodné usadlosti vznikli na starom slovanskom území archeol. doloženom v 9. – 10. stor. a na st. sloven. území doloženom v 10. – 11. stor. (VSO 11.); názov *Maňa* vznikol v r. 1962 po zlúčení obcí *Velká Maňa* a *Malá Maňa* ako názov novej obce.

manín, m., topon. apel. neschodný priestor, bezcestie, od koreňa *man-* v apel. *maňa*, *manina* príp. miesta *-ín*, *-in* (ako v slove *kurín*, v názvoch *Trenčín*, *Mučín*); p. heslá *maňa*, *manina*. – *Podmanyn* 1351, *Podmaninch* 1418, *Podmanin* 1598, *Podmanin* 1773, dnes *Podmanín*, obv. Považská Bystrica; názov motivovaný polohou založenej obce na úpätí vrchu nazývaného *Veľký Manín* v Manínskych vrchoch orientač. predponou *pod-*, pri, resp. v blízkosti, z toho je zrejmé, že názov má obec podľa názvu vrchu (k názvu porov.

bosn.-herc. názov *Manjin Vrh* St.SJ II. 285 s lit.); výklad potvrdzuje vrchovitý povrch horského chotára (s n. v. 350 – 891 m) s plochami skrasovatených hornín, VSO II. 408; podľa staršieho dokl. v stredoveku obec mala paralel. názov v prepise *Podmaninch* (1418), ak nejde o chybu pisára; napokon záznam možno čítať aj *Podmaninci*, to by bol živý ľud. názov obyvateľov bývajúcich v blízkosti vrchu Manín (dnes *Velký Manín*); z názvov *Podmanín*, *Podmaninch* či *Podmaninci* sa už v stredoveku ustálil názov *Podmanín*.

manina, f. neschodný priestor, bezcestie, od koreňa *man-* v apel. *maňa* príp. priestoru *-ina* (ako v slovách *vrchovina*, *dolina*); v sloven. *manina* neschodné miesta, priestor bez cesty, podobne v náreč. *manina* s rovnakým významom (k názvu porov. v sloven. *Maniny* názov hory pri Rači, uvádza St. SJ II. 285, v češt. známe pražské *Maniny*, Mch. 351); p. heslá *maňa*, *manín*.

marháň, m., expr. apel., **mrhaň**, m. kto mrhá, plytvá majetkom, rozmarňý človek, apel. od koreňa *mrh-* v slovese *mrhať*, vo výchsl. náreč. od koreňa *marh-* v slovese *marhac*, v názve expr. príp. *-aň*, *-áň* ako v slove *hlucháň*, v sloven. dnes *mrhač* kto niečím plytvá, v náreč. *mrháč* márnratný človek (čes. *mrhati* plytvať, poľ. *marhać* mrhať, plytvať atď.). – *Margan* 1277, *Margonya* 1286, *Marhaňa* 1808, *Marhaň*, *Marhoňa* 1920, dnes *Marhaň*, obv. Bardejov; názov motivovaný hýrivým životom obyvateľov pôvodnej usadlosti; výklad potvrdzuje údaj z dejín obce, že usadlosť v stredoveku patrila skupine zemanov (VSO II.), zemaniam zrejme svojím rozmarňým životom, plytvaním svojho bohatstva dali podnet okolitým osadníkom pomenovať ich usadlosť expr. názvom *Margaň*, z neho po zmene g na h v 13. stor. vznikla podoba názvu *Marhaň*, ktorá sa zachovala dodnes.

Nemožno celkom vylúčiť, že založená usadlosť v čase svojho raného rozvoja v sloven. ľud. prostredí sa nazývala *Margaňa* či *Margoňa*, z nich neskôr *Marhaňa*, *Marhoňa*, ktoré v sloven. prostredí zanikli, no v podobe *Margonya* sa dodnes názov zachoval v maďar. úrad. názvosloví.

mašúr, m. brav, samec ošípanej, apel. od koreňa *maš-* v apel. *maška* ošípaná expr. príp. *-úr* (ako v slove *kocúr*), v sloven. ľud. *mašura*, *mašurka* ošípaná, v náreč. *mašuro*, *mašurko* ošípaná (známe v češt. expr. *mašurka*, *mašúr* i *mašulka* ošípaná, Mch.). – *Adamfowlde* 1383, *Moschrow* 1773, *Mossurow* 1808, *Mosurov*, *Mašurov* 1920, dnes *Mošurov*, obv. Prešov; názov motivovaný chovom ošípaných, ktorému sa obyvatelia obce začali v rámci

poľnohospodárstva venovať, keď sa susedná obec Veľký Slivník v 13. stor. stala súčasťou panstva Svinia (VSO II.); vrchnosti panstva, ako naznačujú jeho názov *Svinia* (s dokl. *Zynna* 1249, *Swynne* 1389), záležalo na rozvoji chovu ošípaných po celom panstve; p. heslá *sviňa*, *sviní*; z názvov *Mošurov*, *Mašurov* ustálil sa opravený názov *Mošurov*.

Najstarší doklad v prepise *Adamfewlde* (1383) v preklade „pole patriace vlastníkovi menom *Adam*“ je zrejme úradný záznam, napokon, vzhľadom na hist. doložené priezviská *Mašurka* (1625), *Masurik* (1690), HSSJ II. 264) a na formu názvu *Mašurov* nemožno vylúčiť, že názov vznikol z priezviska *Mašurov* zo spojenia *Mašurov dom* s hosp. dvorom, majetkom a pod.

med, m., **mad**, m. náreč. apel. sladký produkt včiel, kvetný, lúčny, lesný med a pod., v sloven. *med*, v náreč. i *mad*, *mäd*, *miad*, apel. *miad* doložené v 16. stor., apel. *mad*, *med* v 17. stor., HSSJ II. (čes. *med*, poľ. *miod* atď.), p. heslá *medovar*, *medovarec*, *medunica*.

medovar, m., hist. apel., **medovarec**, m., hist. ľud. apel. kto z medu vyrába varením medovinu; apel. *medovar* má aj význam „zariadenie na výrobu medoviny“, v sloven. hist. doložené apel. *medovar* vo význame „výrobca medoviny“ v 15. stor. priezviskami *Stephano Medowar*, *Gallus Medowar* a vo význame „zariadenie na výrobu medoviny“ v 18. stor. (k tomu p. HSSJ II. 279, k tvorbe názvu porov. názov *Solivar*); v ľud. prostredí činiteľskou príp. *-ec*, pl. *-ci* (ako v slovách *borec*, *borci*, *honec*, *honci*) apel. dostalo podobu *medovarec*, pl. *medovarci*, čiže osadníci povinní v službách panstva varením vykvaseného medu pripravovať liehový nápoj medovinu (blízke srb., chorv. apel. *medar* človek pracujúci s medom, k tvorbe blízky čes. názov *Medonosy*; p. heslá *med*, *varit'*. – *Neuelen* 1156, *Mezmeuelew* 1302, *Myzmeneleu* 1331, *Madowarce* 1773, *Medowarce* 1808, dnes *Medowarce*, obv. Krupina; názov motivovaný povinnosťou obyvateľov založenej obce venovať sa včelárstvu, získavať med a z neho pre panstvo vyrábať varením kvaseného medu liehový nápoj medovinu; výklad potvrdzujú najstaršie maďar. záznamy v prepise *Méznevelő* (1302, 1331) od maďar. apel. *méz* med a *nevelő* dorábateľ, pestovateľ (dnes aj vychovávateľ), čiže usadlosť, kde sa venujú dorábaniu medu, napokon potvrdzuje to aj skutočnosť, že obyvatelia obce sa okrem poľnohospodárstva a vinohradníctva tradične venovali včelárstvu (VSO II.); z hist. ľud. názvu *Medowarci* topon. príp. pl. *-ce* vznikla dnešná podoba názvu *Medowarce*.

medunica, f., **madunica**, f. apel. náreč. liečivá rastlina so šťavou medovej chuti (*Melittis*) od koreňa *med-*, *medun-* (ako v slove *medunka*) príp. *-ica* (ako v slove *kukurica*), v sloven. *medunica* voňavá rastlina rastúca v hájoch, lesoch, v náreč. *medunica* i *madunica* liečivá rastlina (v stčes. *medunica* medonosná rastlina, Mch. 357, poľ. *miodunka*, srb., chorv. *medunica* rastlina, Skok II. 396 atď.); p. heslá *med*, *medovar*. – *Medenz* 1113, *Madunitze* 1773, *Madunice* 1808, dnes *Madunice*, obv. Hlohovec; názov motivovaný väčšou plochou hája s hojným výskytom medunice; skutočnosť, že v ranom stredoveku bola majetkom zoborského kláštora, naznačuje, že obyvatelia založenej usadlosti (porov. záznam z r. 1113 *Medenz*) a neskôr mali povinnosť starať sa o medunicu, po dozretí ju vyzbierať a priniesť do kláštora na Zobore, kde ju použijú na liečebné potreby; realnosť tohto predpokladu potvrdzuje fakt, že v kláštoroch už v stredoveku bylinkárskym liečením nahrádzali zaužívané liečenie čarovaním, kúzľami, prenášaním energie dotykmi a pod.; už v stredoveku nastala zmena pôv. názvu *Medunica* (porov. záznam *Medenz* z r. 1113) na *Madunica* iste vplyvom zmeny apel. *med* na *mad* v zápslov. nárečí (SSN II.); z novej podoby názvu *Madunica* topon. príp. pl. *-ice* vznikla forma názvu *Madunice*, ktorá sa zaužívala.

medved', m. veľké lesné zviera, *Ursus*, v sloven. *medved'*, v náreč. i *medvedz*, apel. doložené v 15. stor., HSSJ II. (čes. *medvěd* i *nedvěd*, poľ. *niedźwiedz* v náreč. i *miedźwiedz*, slovin. *medved*, srb., chorv. *medvjed* atď.); apel. sa vykladá ako zložené z *med-* v u-kmeňovom tvare *medu-* a koreňa *jed-* v tvare *jedia*, čiže tvor jediaci med, Skok II. 398), p. heslo *medvedzí*.

medvedzí, -ia, -ie, hist. adj. vzťahujúci sa na medveďa, v sloven. dnes *medvedí*, v náreč. i *medvzí*, SSN II, 145 s dokl. *medzvedza dzira* (stčes. *medvězí* i *nedvězí*, poľ. *miedwiedzi* atď.); p. heslo *medved'*. – *Medveczya* 1572, *Meduedza* 1618, *Medwecza* 1773, *Medvedze* 1920, dnes *Medvedie*, obv. Svidník; hist. názov v náreč. forme adj. fem. v prepise záznamov *Medvedza* motivovaný priestorom v blízkom okolí založenej obce, kde sa často potulovali medvede; hist. názov *Medvedza* po novejšej úprave nadobudol formu *Medvedie*.

medza, f. úzky pás zeme alebo hlbšia brázda medzi roľami, hist. hranica, ohraničenie zeme obyčajne vyznačené znakmi, väčšími kameňmi, stromami, prípadne potokom, v sloven. *medza*, dnes hranica medzi roľami vyznačená hlbšou brázdou, v nárečiach i hraničný kameň medzi susedný-

mi roľami, SSN II. (stčes. *mezě hranica*, okraj, poľ. *miedza* atď.), p. heslo *Medzane*. – *Megyepotoka* 1248, *Mege* 1427, *Medzany* 1773, dnes *Medzany*, obv. Prešov; najstarší záznam *Megyepotoka* (1248) naznačuje, že hranicou chotára založenej obce bol potok, prípadne väčší vodný tok; reálnosť tohto výkladu zvyšuje skutočnosť, že obec vznikla na poriečnej rovine blízkej Torysy; v hesle sa hist. záznamy *Megye-* (1248), *Mege* (1427) interpretujú ako záznamy sloven. názvov *Medza*, prípad. *Medža* zapísaných stmaďar. pravopisom, sloven. kons. *dz* (*dž*) ako *gy*, *g* (porov. hist. záznamy názvu obce Prievidza *Preuge* 1289, *Preugia* 1356 a jej maďar. názov *Privigyte*); p. heslo *prievidza*; v sloven. ľud. prostredí názov pôvodnej usadlosti *Medža*, neskôr *Medza*, dal podnet na utvorenie živého názvu *Medzane*, t. j. názvu obyvateľov s príbytkami v blízkosti hranice vymedzeného územného celku (dnes obec leží pri hraniciach okresov Prešov a Sabinov); z ľud. živého názvu *Medzane* topon. príp. *-any* vznikla dnešná podoba názvu obce *Medzany*, ktorá sa zaužívala už pred 18. stor.

Historické záznamy (*Megye-* 1248, *Mege* 1427) umožňujú hist. názov obce vyložiť z maďarčiny zo slovan. prevzatého apel. *megye* (v Kn. MNY I.1. 333 n sa maďar. apel. *megye* vykladá z južnoslovan. jazykov v hist. významoch „hranica, medza, stolica, župa“); v hesle sa dáva prednosť výkladu zo sloven. apel. *medza* hranica vzhľadom na to, že kons. *dz* sa v stredoveku v sloven. názvoch zapisoval s *gy*, *g* (p. spomenutý názov *Prievidza* sa r. 1289 zapisuje *Preuge* a názvy *Nevidzany* r. 1382 *Neuygen*, *Brodzany* r. 1293 *Brogen* a i.), a napokon vzhľadom aj na hist. záznam názvu tej istej obce *Medzany* (1773) utvorený z ľud. živ. názvu *Medzane*, t. j. názvu osadníkov s príbytkami pri hranici.

Medzane, pl., **Medžane**, pl. obyvatelia bývajúci v usadlosti založenej v blízkosti hranice, od slova *medza* hranica kolekt. príp. *-ane*, *-'ane*. – *Medzany* 1773, *Medzani* 1786, *Medzany*, *Medany* 1808, *Medzany* 1920, Maj. NO; viac v hesle *medza*.

medzi, predl. vyjadruje polohu, čas, vzájomnosť a pod. (čes. *mezi*, poľ. *między* atď.), používa sa aj ako predpona; p. heslá *medzibrodie*, *medzibrodny*.

medzibrodie, n., topon. apel. územie medzi dvoma brodmí, od slova *brod* prechod cez vodný tok v spojení s predl. *medzi* a príp. priestoru *-ie*, k tvorbe porov v sloven. *medziriečie* (k tomu čes. a morav. názvy *Meziříčí* a i.);

p. heslá *medzi* a *brod*. – *Megywbrodye* 1455, *Meczybrody*, *Mezybrody* 1545, *Medzibrod* 1722, *Medzibrod*, *Medzibrodie* 1920, dnes *Medzibrod*, obv. Banská Bystrica; názov motivovaný polohou založenej obce medzi brodmi; reálnosť výkladu zvyšuje skutočnosť, že obec vznikla pri pravom brehu Hrona; podľa hist. dokl. obec v stredoveku mala paralel. názvy *Medzibrodie*, *Medzibrod*, prípadne *Medzibrody*, z nich sa ustálil názov *Medzibrod*. – *Mezybrodna* 1408 – 1409, *Medzbrode* 1420, *Medzibrogy* 1474, *Medzibrodie* 1625, *Medzibrod* 1773, *Medzibrodje* 1808, *Medzibrodie* 1920, dnes *Medzibrodie nad Oravou*, obv. Dolný Kubín; názov motivovala poloha založenej obce medzi dvoma brodmi; reálnosť výkladu potvrdzuje údaj z dejín obce, že jej obyvatelia v minulosti boli povinní obstarávať prevoz cez rieku Oravu (VSO II. 245); podľa najstaršieho záznamu založená obec mala názov *Medzibrodná* (1408 – 1409), no už v stredoveku sa ustálil názov *Medzibrodie*, neskôr k nemu pribudol azda úradne názov *Medzibrod* (1773), z nich sa zaužíval názov *Medzibrodie* v spojení s orientač. prívl. *Medzibrodie nad Oravou*; p. heslo *medzibrodný*.

Ako doklad na existenciu predpony *medzi-* v stredoveku mohol by sa považovať aj názov mesta *Medzilaborce*, no najstarší doklad *Mezeulaborc* (1557) možno čítať len ako *Mezôlaborcz*, t. j. názov utvorený z maďar. apel. *mezô* pole a názov rieky *Laborc*, prípadne utvorené z os. mena cudzieho pôvodu *Laborc* (k tomu p. Šm. Vd. 422 n, 495), čiže pole pri Laborci alebo pole patriace vlastníkovi menom *Laborc*; názov *Mezôlaborcz* sa v maďar. ustálil už v stredoveku (porov. *Mezô-Laborcz* z r. 1773, *Mezô-Laborcz* 1808, Maj. NO) a v hist. podobe *Mezôlaborc* sa v maďar. zachovalo dodnes. Sloven. názov sa vyskytuje až v 18. stor. a v zázname má podobu *Medzy-Laborče* (1773), t. j. *Medzilaborčie* (v náreč. *Medzilaborče*) s príp. priestoru *-ie*, *-e* (ako v *Považie*); záznam v tejto podobe je jediný (porov. záznam z r. 1786 *Mezy-Laborszky*), preto je reálne predpokladať, že pochádza z pera autora slovníka; novšie z neho úpravou topon. prípony pl. *-ce* vznikla v r. 1920 dnešná forma názvu *Medzilaborce*.

medzibrodný, -á, -é topon. adj. to, čo má vzťah k priestoru medzi dvoma brodmi, od adj. *brodný* prispôbený úsek vodného toku na prechod cez rieku od jedného brehu k druhému; p. heslo *brod*; názov doložený v r. 1408 najstarším záznamom názvu obce *Medzibrodie nad Oravou* vo forme *Mezybrodna* v prepise *Medzibrodná*, čiže názov motivovaný polohou obce

založenej na území medzi brodmí; názov už v stredoveku zanikol a ustálil sa názov *Medzibrodie*, novšie v spojení s prívl. *Medzibrodie nad Oravou*; p. heslo *medzibrodie*.

mel', f., **mel**, f. niečo rozdrvené, rozmelnené, apel. v sloven. náreč. má aj význam „prach z niečoho“ (stčes. *měl* piesok, múka, poľ. *miał* prach, prášok atď.); p. heslá *melčica*, *melký*.

melčica, f., topon. apel. nános štrku, piesku v teréne, v koryte rieky, potoka a pod., od koreňa *melk-* v adj. *melký* sypký kyprý príp. miesta *-ica* (ako v slovách *pivnica*, *kopanica*), slovenčine blízke *melčina* nános piesku v teréne (k názvu porov. čes. názov *Mělník*, poľ. *Miałkie* a i.); p. heslá *mel'*, *melký*. – *Mylchycz* 1477, *Melchycz* 1500, *Milczicz* 1598, *Melczicze* 1773, dnes *Melčice*, časť obce *Melčice-Lieskové*, obv. Trenčín; názov podľa plochy nánosu drobného piesku z brehov Váhu neďaleko založenej obce; výklad potvrdzuje v chotári (s n. v. 196 – 806 m) pieskový masív a pri ňom náplavy Váhu (VSO II); z pôvodného názvu *Melčica* po úprave topon. príp. *-ice* vznikla dnešná podoba názvu *Melčice*.

melký, -á, -é, adj. náreč. sypký, drobnozrný, od apel. *mel'* niečo rozdrvené adj. príp. *-ký*, blízke *melit'* drobiť, drobiť sa (čes. *melký*, poľ. *miałki* drobný, jemný, rus. *melkij* drobný, malý, *melkij pesok* drobný piesok, Vas. II. atď.); p. heslá *mel'*, *melčica*.

SKRATKY

Literatúra: Brück. – BRÜCKNER, Aleksander: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza powszechna 1957.

HSSJ I. – VII. Historický slovník slovenského jazyka. I. – VII. Red. M. Majtán. Bratislava: VEDA 1991 – 2008.

Kál. – KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica: Nákladom vlastným 1923.

Kluge – KLUGE, Friedrich: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 20. Aufgabe bearbeitet von Walther Mitzka. Berlin: Walter der Gruyter et CO 1967.

Kn. MNy I. 1., 2. – KNIEZSA, István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai I. 1., 2. Budapest: Akadémiai Kiadó 1955.

Maj. NO – MAJTÁN, Milan: Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972.

Mch. – MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2.vyd. Praha: ACADEMIA 1968.

Skok I. – IV. – SKOK, Petar: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I. – IV. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti 1971– 1974.

SSN I., II. – Slovník slovenských nárečí. I., II. Red. I. Ripka. Bratislava: VEDA 1994 – 2006.

St. SJ II. – STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. 2. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum 2004.

Šm. Vd. – ŠMILAUER, Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Bratislava a Praha 1932.

Vas. I. – IV. – VASMER, Max: Etimologičeskij slovar' ruskogo jazyka. Pripravil O. N. Trubačev. Moskva: Izdatel'stvo PROGRESS 1964 – 1973.

VSO I. – III. – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I. – III. Red. M. Kropilák. Bratislava: VEDA 1977 – 1978.

Skratky jazykov: čes. – český, češt. – čeština, chorv. – chorvátsky, južnoslovan. – južnoslovan-
ský, morav.-valas. náreč. – moravsko-valaské nárečie, náreč. – nárečie, poľ. – poľský, rus. – ruský,
sloven. – slovenský, slovenčina, sloven. náreč. – slovenské nárečie, slovin. – slovinský, srb. – srb-
ský, stčes. – staročeský, stčest. – staročeština, výchsl. náreč. – východoslovenské nárečie, zápslov.
náreč. – západoslovenské nárečie.

Iné skratky: adj. – adjektívum, a pod. – a podobne, apel. – apelatívum, archeol. – archeológia,
archeologicky, archeologický, atď. – a tak ďalej, bosn.-herc. – bosniacky a hercegovinský, čes.
– český, dokl. – doklad, etym. – etymologický, expr. – expresívny, f. – femininum, hist. – historick-
ký, hosp. – hospodársky, kmeň. – kmeňový, kolekt. – kolektívny, kolektívum, kons. – konsonant,
lexik. – lexikálny, lexika, lit. – literatúra, ľud. – ľudový, ľudovo, m – meter, m. – maskulínium,
morav. – moravský, n. – neutrum, n. v. – nadmorská výška, nem. – nemecký, obv. – obvod, obyvat.
– obyvateľský, obyvatelia, orientač. – orientačný, p. – pozri, paralel. – paralelný, pl. – plurál, porov.
– porovnaj, porovnať, pôv. – pôvodný, pôvodne, pôvod, predl. – predložka, prenes. – prenesene,
prip. – prípona, prírod. – prírodný, privl. – privlastňovací, r. – rok, slovan. – slovenský, sloven.
– slovenský, stgerm. – starogermánsky, stor. – storočie, stsloven. – staroslovenský, t. j. – to jest,
topon. – toponymický, topon. apel. – toponymické apelatívum, forma apelatíva vyskytujúca sa iba
v miestnom názve, úrad. – úradne, zač. – začiatok.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Nárečové názvy niektorých nejedlých plodov a nepodarkov z našich sádov a záhrad

MILOSLAV SMATANA

V nadväznosti na články o pomenovaní ovocných plodov v rámci rubriky *Zo studnice rodnej reči* (Smatana, 2011) predstavíme ešte dve skupiny nárečových pomenovaní patriacich v istom zmysle do tejto tematickej oblasti: názvy niektorých nejedlých plodov a názvy zle vyvinutých, nedorasnených (nedozretých, predčasne opadnutých), resp. zakrpatených ovocných, príp. zeleninových plodov.

Ak ponecháme bokom mená všetkých druhov šišíek, t. j. semenných plodov ihličnatých stromov, žalud'ov (plodov duba) a bukvič (plodov buka), na ktorých si s obľubou pochutnáva lesná zver, nemôžeme pri danej téme nepripomenúť plod, o ktorom sme sa zmienili v jednom z predchádzajúcich príspevkov. Je to **gaštan** (v nárečiach i *kaštan*), ktorý má svoje zastúpenie v skupine jedlých aj nejedlých plodov. Toto pomenovanie označuje totiž v južnej časti stredoslovenských a západoslovenských nárečí listnatý ovocný strom s botanickým názvom *gaštan jedlý* (*Castanea sativa*) a jeho jedlý plod. To však už neplatí o spojeniach typu *d'ivej gaštan* (Cinobaňa, o. Lučenec), *diví gaštan* (Siladice, o. Hlohovec), *dzivokí kaštan* (Lamač, o. Bratislava), *bláznivé gaštani* (Radošina, o. Nitra), ktoré pomenúvajú (v porovnaní s gaštanom jedlým) rozšírenejší listnatý parkový strom s botanickým názvom *pagaštan konský* (*Aesculus hippocastanum*) a jeho hnedočervené nejedlé plody: *Pri kríži, ako sa id'e do Slovian, boli dva veľké gaštani* (Ležiachov, o. Martin); *Na tem kaštaňe nebili ešče ani rás kaštani* (Jablonové, o. Malacky);

Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 2/0103/11 Slovník slovenských nárečí.

Poznámka: V príspevku uvádzame názvy obcí a ich okresov v súlade so zásadami využitými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (p. Slovník slovenských nárečí I., 1994, s. 38 – 39).

Nazbiraj tih gaštanoh a visip sviňom! (Torysa, o. Sabinov). Pri rozlíšení jedlých a nejedlých plodov gaštanov problémy našťastie nenastávajú, veď kto by nepoznal vôňu a lahodnú chuť pečených gaštanov. Jedlé plody gaštanov sa navyše hojne využívajú v kuchyni ako obľúbená prísada do chutných dezertov, ale aj do slaných jedál. Plody pagaštana nie sú na konzumáciu vhodné, no v súčasnosti sú významnou farmaceutickou surovinou. Ako súčasť tinktúr sa používajú pri liečení zápalu žíl, krčových žíl, hemoroidov, vredov predkolenia, pri výskyte trombózy a pod. Zaujímavosťou je, že kedysi sa nejedlými gaštanmi liečila dýchavičnosť koní.

Svojou krásou a výraznou červenou farbou môžu ku konzumácii zvädzať plody opadavého krika, rastúceho niekedy až do výšky siedmich metrov, v nárečiach najčastejšie označovaného názvom *múd* (*múd'*) v mužskom rode, prípadne *mud'a* v ženskom rode. Je to **bršlen** (bot. *bršlen európsky*, *Euonymus europaea*), ktorého vábivé pestrofarebné, no prudko jedovaté plody môžeme nanajvýš iba obdivovať. Toxické látky obsahuje celá rastlina, ale práve plody môžu spôsobiť poškodenie pečene a obličiek, pričom smrteľná dávka je 30 – 40 plodov bršlenu. Za zmienku však stojí jeho žlté, hodvábne lesklé, ale málo trvanlivé drevo, ktorého vlastnosti dokázali dávni majstri a remeselníci využiť rôznym spôsobom: *Z múd'a vreťená robiľi* (Senné, o. Modrý Kameň). Okrem vretien sa z bršlenového dreva zhotovovali napríklad časti hudobných nástrojov, obuvnícke kolíky pre šustrov, dlhé pipasáre na fajky, špáradlá a pod. I keď plody bršlena sú nejedlé, olej vytlačený z jeho semien sa používal pri výrobe mydla a na svietenie. Podrvené plody zmiešané s bravčovou masťou v minulosti slúžili dokonca na hygienické účely: bránili rozmnoženiu vši u človeka i zvierat a úspešne dokázali tento nepríjemný cudzopasný hmyz zničiť. V niektorých nárečiach sa kriček či ker s farebnými listami a plodmi lahodiaci oku často označuje aj dvojslovnými spojeniami *kňazou mút* (Mošovce, o. Martin), *kňazou mút'* (Oravský Biely Potok, o. Trstená), *knazón mut* (Dolná Súča, o. Trenčín), *popova mud'a* (Petrovany, o. Prešov). Vetný doklad z Pukanca, o. Levice: *Kňazou múd ňima velmo pekňie kveři, al'e semená* a spojenie *kňazova čiapka* z tej istej lokality naznačujú, že miestni využívajú na bršlen dve pomenovania.

Podobne ako bršlen aj **kalina** (bot. *kalina obyčajná*, *Viburnum opulus*) je ker s rovnomennými, peknými a lákavými, no jedovatými červenými plod-

mi: *Ňejec kalini, otráviš sa!* (Staré Hory, o. Banská Bystrica); *Tote bombulki, co na kaliňe rošnu, ta to otrova* (Torysa, o. Sabinov). Drevo kaliny remeselníci kedysi využívali pri výrobe cievok: *Ciouke do člnka sa robia s kaliňe* (Senné, o. Modrý Kameň). Nezameniteľná farba plodov a vzrast kaliny inšpirovali k nasledujúcemu výroku o peknej a zdravo vyzerajúcej žene: *Je červená ja kalina* (Žakarovce, o. Gelnica).

V slovenských nárečiach nachádzame viaceré pomenovania pre zle vyvinuté, znetvorené, zakrpatené, zdeformované alebo nedozreté plody, pričom najčastejšie ide o plody ovocia, napríklad slivky, jablká, hrušky, menej i zeleninu, napríklad kapustu, zemiaky či hrach. Na rozdiel od nejedlých (jedovatých) plodov sa tieto „nepodarky“ môžu, ako naznačujú niektoré nasledujúce doklady, za istých okolností i konzumovať.

Vari najrozšírenejšia lexéma (najmä v stredoslovenských a západoslovenských nárečiach), ktorej základný význam označuje znetvorený, zle vyvinutý (nepravideľný) plod slivky, jablka, zemiaka a pod., príp. novotvar (výrastok) na plode, je podstatné meno *grman* alebo *grmál* (s variantmi *grmaň*, *grmaň*, *groman*); *Grmani nám chrumkali medzi zubáma* (Prievidza); *Ešte aňi jeden rog ňebolo tolko grmanóv jako tento* (Bobot, o. Bánovce nad Bebravou); *Také bílé chrunkavé viroski boli tí grmále na slivkách* (Brestovany, o. Trnava); *Toho roku sa mi urodili len také grmále* (Ludanice, o. Topoľčany); *Slivki boli ešte zelené, ale grmanov zme hladali, to bolo také oduté* (Lapáš, o. Nitra); *Zemáki mali také grmani* (Papradno, o. Považská Bystrica); *grman* (Kaľamenová a Blažovce, o. Martin); *groman* (Ozdín, o. Lučenec); *grmál* (Lukáčovce, o. Hlohovec). S uvedeným názvom súvisia vo vide rozdielne slovesá *grmaniet'* a *zgrmaňet'*, t. j. zle sa vyvíjať, zakrpatievať (o ovocí), resp. nerozvinúť sa očakávaným spôsobom, zakrpatieť: *Ovocina grmanéje* (Budikovany, o. Rimavská Sobota); *Strašne moc sliv tento rog zgrmaňelo* (Bobot, o. Bánovce nad Bebravou).

Príbuzným slovom s podobným významom (zakrpatený, znetvorený ovocný plod, zdegenerovaná zelenina) je lexéma *grmel'*, ktorú poznáme z južnonitrianskych a hlohovských nárečí: *Zelené sa nán spotvorilo, mrkva je samí grmel a patřil zas je fúzati* (Červeník, o. Hlohovec); *grmel'* (Kmeťovo, o. Vráble, Šurany, o. Nové Zámky). Výraz *grmanec* z juhohorňanských a topoľčianskych nárečí vykladá Slovník slovenských nárečí ako znetvorený plod slivky, napadnutý hubou grmaníka slivkového (bot. *Taphrina pru-*

ni): *Čo aj nosíš ti grmance?! (Selec, o. Trenčín); grmaňec (Koniarovce, o. Topoľčany). Znetvorený plod slivky je v severotrenčianskych nárečiach známy ako grmbolec (často v množnom čísle): Koncom jari sme sa liépáli po bistrických slivkách, zbierali sme grmboľce a jedli (Brvnište, o. Považská Bystrica).*

Vo väčšine prípadov majú uvedené lexémy veľmi blízke i ďalšie svoje významy. Buď je to zdeformovaný, chorý, pokrivený strom: *Vikopeme hu (jabloň), šag_e z néj len takí grmel (Šurany, o. Nové Zámky); Tie grmáňe v zahraďe bi zme mali povitínať (Hliník nad Hronom, o. Nová Baňa), alebo je to zvyšok po konári, prípadne amputovanej končatine (kýpeť): Ze starích stromov trčalo moc suchíh grmlóv (Šípkové, o. Piešťany); Nohu mu ottalo a čil tam má len takí grmel (Lipová, o. Nové Zámky). Pejoratívny odtienok nesú v sebe významy „drobné, slabo rastúce dieťa, mláďa“: Čo ani nerostež, reku, šak takíh grmálóv ani za vojákov neberú (Brestovany, o. Trnava); Kúpiya sem prasce a jedno s nich je takí grman, s teho aňi nič nebude, šak to aňi neroste (Stupava, o. Bratislava), a „zhrbený, pokrivený človek, kalika“: Ten ti je už opravdiví grmáň (Hliník nad Hronom, o. Nová Baňa); Už je s ňeho celí grman (Papradno, o. Považská Bystrica).*

Podobný základ a významové členenie majú slová *ogrman*, *ogrmáň* a *ogrmanec*, známe z oravských, juhotreňčianskych a gemerských nárečí: *Ohromňe zme lúbili ti ogrmance (Chocholná, o. Trenčín); ogrman (Horná Lehota, o. Dolný Kubín); ogrmanec (Luborča, o. Trenčín, Sása, o. Revúca). V menšej časti gemerských nárečí je ogrmanec (Honce, o. Rožňava), expresívne označenie pre tučné dieťa alebo človeka, a v stredoslovenských nárečiach je to nadávka málo urastenému alebo telesne postihnutému človeku: Drž hubu, ti ogrman! (Horná Lehota, o. Dolný Kubín); Ved_e to chudák, ogrman (Kalinovo, o. Lučenec); ogrmáň (Ploštín, o. Liptovský Mikuláš).*

V myjavských, trnavských a hlohovských nárečiach a v nárečiach okolo Nového Mesta nad Váhom poznajú vo význame „znetvorený ovocný plod, najmä slivka“ výrazy *bosrmán* a *bosrmál*: *Toho roku je nejag mnoho tih bosrmánov (Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom); Toho roku bolo modz bosrmánov (Trakovice, o. Hlohovec). V tejto oblasti tak nazývajú s nádychom expresívnosti i neduživého, malého človeka: Šak ja som mislela, že ste takí bosrmán (Brezová pod Bradlom, o. Myjava). Prirovnanie*

skrúcení jag bosrmál (Brestovany, o. Trnava) vypovedá o niekom veľmi zhrbenom, zohnutom, telesne znetvorenom.

Ďalšími rozšírenejšími lexémami v príbuznom význame sú napríklad *trud* a *truda* zo Spiša: *Naša šlivka už druhi raz zakvitla a teraz miesto šlivkoch same trudi* (Letanovce, o. Spišská Nová Ves), *truda* (Hradisko, o. Levoča), a slovo *trudovica* z okolia Považskej Bystrice: *Bol'i sme na trudovicách. Šetki trudovice ze šlivki sme pojedli* (Papradno, o. Považská Bystrica). Menej často sa vyskytujú slová *zákrskok*: *Sliuka zarodila, ale našli sã aj zákrski* (Záskalie, o. Dolný Kubín), *nedorost, nedorostek* (Lamač, o. Bratislava), *zákrpatok* (Prochot, o. Nová Baňa), *popova šliuka* (Kucany, o. Trebišov) a slovo *bastard* (Ozdín, o. Lučenec), čo je taktiež zriedkavý názov pre znetvorený plod slivky.

Nedozreté plody ovocia nazývajú v Turci, v okolí Prievidze a na časti Hontu výrazom *hólence*: *Ľetrahaj, ňeráňaj také huolence!* (Prievidza); *Ľeripaj té huolence, oňzdravieš!* (Bodorová, o. Martin); *huolence* (Selce, o. Krupina). Príbuzný výraz *hólka* vo význame „nezrelý ovocný plod“ je známy v turčianskych nárečiach: *Ľečakali zme mi veru, kim jablčka dozreju, aj také huolki zme pojedli* (Ležiachov, o. Martin); *Ľeři pojedli huolki, dostali červienku* (Košťany nad Turcom, o. Martin).

Malé nedozreté jablko sa v nárečiach nazýva *pšarka*: *A keľo pšarkoh jest po spotku* (Hrabkov, o. Prešov), *korbel* (Brezová pod Bradlom, o. Myjava) alebo *kormaňec* (Turzovka, o. Čadca). Nedozreté (opadané) jablká, hrušky či slivky sú v časti hornotrenčianskych nárečí známe ako *hrúdavi*: *Ľejec ti hrúdavi, šak ci budze zľe!* (Rajec, o. Žilina).

Bližšie špecifikovaný význam majú i názvy pre nevydarených zástupcov zeleninovej skupiny, napríklad *lopatka* (Nižný Hrabovec, o. Vranov) nie je nič iné ako „prázdny, nedozretý struk hrachu“: *Ľejec to, šak sa to len lopatki* (Sebedražie, o. Prievidza), a *oblomok* je „znetvorený, zle vyvinutý kukuričný klas“: *Hentam na kope sú oblomki s kukurice* (Čataj, o. Modra); *kukuričné obuomki* (Jakubov, o. Malacky).

Pomerne rozšírené a rôznorodé sú pomenovania pre zle vyvinutú hlávku kapusty. V nárečiach z okolia Prievidze, ale zaiste aj z iných lokalít, je v tomto význame známe slovo *chrást*: *Zasek sa mi len samé chrásti urodeli* (Valaská Belá, o. Prievidza). V nárečiach na východnom Slovensku často počuť v uvedenom význame výrazy *šanurka* (Dlhé nad Cirochou, o. Snina) či *šaplanka*

(Koromľa, o. Sobrance), slovo *chraputinka* poznajú v okolí Bánoviec nad Bebravou: *Pekná je kapusta, ale sa aj chrapuťinki*, a z okolia Prievidze pochádza slovo *chrastina*. V nárečiach okolo Nového Mesta nad Váhom volajú kapustu, ktorá nevyrástla do hlávky, *machorina* alebo *machurina*: *Každá kapusta nezaváže hlavu, ostane aj machorina, čo má prázni list* (Čachtice, o. Nové Mesto nad Váhom); *Šag abi to zaz nebola nejaká machurina, ale poránaná hlavička* (Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom).

Málo známe prídavné mená *šaplavi* a *šarapatí* majú okrem iných aj expresívny význam „malý vzrastom, zakrpatený jedinec alebo plod“, napríklad: *šaplavá kapusta* (Nevolné, o. Kremnica); *Zasáli sme patržil do hrudovej zeme, skoro šecek ostav šarapatí* (Červeník, o. Hlohovec); *šarapatí* (Lukáčovce, o. Nitra). Nárečia na severe Šariša majú prídavné meno *skurdovaceni* vo význame „zle vyvinutý, napr. o kapuste“: *skurdovacena kapusta* (Dlhá Lúka, o. Bardejov).

V dotazníku pre 4. zväzok Atlasu slovenského jazyka boli v naznačených súvislostiach získané nárečové názvy pre zle vyvinutú hlávku kapusty (otázka č. 154), znetvorený plod slivky (otázka č. 172) a predčasne opadané ovocie (otázka č. 179). Získaný lexikálny materiál však nebol predstavený prostredníctvom máp – nemapovali sa totiž heslá, pri ktorých by pre nadmernú lexikálnu a slovotvornú variabilitu slova vznikla neprehľadná, zle čitateľná mapa.

Nasledujúci prehľad lexikálneho materiálu dobre dokumentuje pestrosť a rôznorodosť pomenovaní pre „nepodarky“ z ovocných sádov a záhrad v slovenských nárečiach. V každej z troch skupín uvádzame v abecednom poradí najskôr dvojslovné názvy (slovné spojenia) zložené z prídavného mena, ktoré označuje „neželanú“ vlastnosť plodu, a z príslušného podstatného mena (pomenovania ovocia, resp. zeleniny) a následne jednoslovné pomenovania.¹

1. Zle vyvinutá hlávka kapusty:

Kapusta, príp. hlávka (*zelí, hlavka* a p.) môže byť *mrňavá, ňedobra, ňepodarená, okiloveta, podla, prašivá, rietka, ritka, skurdovacena, šaplava, virastená, zakrikňavena, zakrpatená, zlá, slabá* a i.

¹ Nie všetky uvedené nárečové lexémy boli v príslušnom význame spoľahlivo doložené, preto sa v Slovníku slovenských nárečí lexikograficky nespracovali. Na tomto mieste uvádzame takmer kompletný získaný materiál rozčlenený (podľa významu) do troch skupín.

Jednoslovné názvy: *chamorina, charažďina, chomút, chrabač, chrabačina, chrabeľ, chrabutina, chraputinka, chrasár, chrascie, chrást, chrásťa, chrásťie, chrásťik, chrašťina, chrašťinka, chrástki, chrášč, chrášči, chrečok, chriaštel, chriašt, chrost, chrostek, korušina, košavina, machorina, machurina, nepodarek, nepodarka, stuľak, šel'epak, šemuľak, šamul', šamuľa, šamuľak, šamulka, šamutak, šaplanka, šarapata, šmanda, šmánie, šmarina, šorák, šudorka, šudra, suchmorina, suchorina, suchuor, šukorka, šupár; šuparina, šusar; šust, šušľak, šušne, šušolka, šušora, šušorak, šušorka, šušorľak, šušťiak, šuterľaki, švachor, zakrpaťeňec, žvachorina a i.*

2. Znetvorený plod slivky:

Slivka (*slivka, sľiuka, slúka, slifka, slíva, šľifka, šľiuka* a pod.) môže byť *kiklava, krpata, ňedozretá, ňepodarená, padava, pláná, podla, popova, scvirknuta, scvrknuta, skomeneta, zakrpaťená, zamorena, zgorbavena, zmorena* a i.

Jednoslovné názvy: *babica, bäbäčka, bocvan, bosrmal, bosrman, gorbavec, grbán, greman, grmačka, grmál, grman, grmán, grmaňe, grmbál, grmbolec, grmel, grmel', grmla, groman, huol'ka, karman, karmoš, kobulica, kopun, korman, kormanec, kortuška, krkoška, krpák, krpál, krtak, kukurida, nedoróda, nepodarek, ňepodarok, ňezdarok, ogluzek, ogrmal, ogrman, ogrmanec, osrmanec, otruda, panchart, poškrobok, psarina, psarka, puancha, rumba, rumpa, rumpla, struda, šuška, trúd, truda, zákrpok, žabačka, žabäčka, žabica, žgrmbolec* a i.

3. Predčasne opadané ovocie (*ovocina*) môže byť *cupkane, červivuo, grobačne, chrobačlive, chrobačne, chrobačnuo, chrobavie, napadanuo, ňedobruo, nedozrelé, nedozrené, ňedozreté, ňedozretuo, očapane, opadnuté, opadnutuo, otpadané, otrasene, padanie, padavo, spadnuťe* a pod.

Jednoslovné názvy: *aušus, grmane, grmani, hrdziaki, hrudáfki, chrobač, chrobačiva, kuckan, mrtvofski, otpadok, opadauki, opadaški, opadalki, opadance, opadanki, opadovanki, otpadaški, otpadki, padački, padaški, padáki, padáke, padalki, padalok, padance, padanice, padanki, padanke, pílenca, pipiški, plánki, plánke, psanki, psarki, psiarki, psinki, puanchata, tlučki, uhňitki, záraski, zberki, žabäčke, žabäčki, žabečke, žabečki* a i.

LITERATÚRA

HABOVŠŤIAK, Anton: Atlas slovenského jazyka. 4. zv. Lexika. Časť prvá – mapy. Časť druhá – úvod, komentáre, dotazníky, indexy. Bratislava: Veda 1984.

SMATANA, Miloslav: Niektoré názvy ovocných plodov a ich odrôd v slovenských nárečiach (1., 2.) In: Kultúra slova, 2011, roč. 45, č. 3, s. 158 – 169, č. 4, s. 216 – 231.

Slovník slovenských nárečí. I. (A – K). Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 938 s.

Slovník slovenských nárečí. II. (L – P-povzchádzať). Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1066 s.

ROZLIČNOSTI

Nový význam slovesa zaslepiť

V tomto príspevku chceme venovať pozornosť významovej stránke slovesa *zaslepiť* a od neho odvodených slov. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (4. vyd. z roku 2003; ďalej KSSJ) sa pri dokonavom slovese *zaslepiť* uvádza iba jeden význam, a to „zbaviť schopnosti správne posudzovať javy“ s dokladovými spojeniami *sláva mu zaslepila zrak*; *(byť) zaslepený hnevom, sľubmi* a s prihniezdovaným nedokonavým slovesom *zaslepovať*. KSSJ zachytáva aj odvodené podstatné meno *zaslepenec*, ktoré kvalifikuje ako expresívne slovo a vykladá slovným spojením „zaslepený človek“. V staršom Slovníku slovenského jazyka (5. zv. z roku 1965; ďalej SSJ) sa v hesle *zaslepiť* význam zhodný s významom zachyteným v KSSJ uvádza ako druhý význam s výkladom „silno ovplyvniť úsudok niekoho, obalamutiť, oslepiť“, ale s kvalifikátorom expresívne slovo. Používanie slovesa *zaslepiť* v tomto význame SSJ dokladá citátmi z Timravinho diela: *Ako môžeš sa dať zaslepiť?* a z diela Martina Kukučina: *Vás [zovňajšok] omámi, zaslepi. – Zaslepi ju [ženu] nenávisť*. SSJ ako prvý význam uvádza význam, ktorý KSSJ nezachytáva, a to význam „vziať niekomu zrak, pozbaviť schopnosti vidieť, urobiť slepým, oslepiť“. Tento význam dokladá týmto citátom z Timravinho diela: *Svetlo zaslepilo jej oslabnuté oči*. Pri dokonavom slovese *zaslepiť* je podobne ako v KSSJ prihniezdované nedokonavé sloveso *zaslepovať*. SSJ zachytáva aj podstatné meno *zaslepenec*, ktoré takisto ako KSSJ hodnotí ako expresívne slovo a vykladá ho takto: „niekým alebo niečím obalamutený, ovplyvnený, zaslepený človek“. SSJ zachytáva aj prídavné meno *zaslepený* v dvoch významoch korešpondujúcich so slovesom *zaslepiť*. Prvý význam vykladá slovami „zbavený schopnosti vidieť, nevidiaci, oslepený“ a druhý význam, ktorý kvalifikuje ako expresívny, vykladá synonymami „ovplyvnený, obalamutený; predpojatý“. Pri prídavnom mene *zaslepený* je prihniezdovaná príslovka *zaslepene* a podstatné meno *zaslepenosť*. V súčasnosti možno prvý význam dokonavého slovesa *zaslepiť* (aj jeho nedokonavej podoby

zaslepovať) a prídavného mena *zaslepený* zachytený v SSJ hodnotiť už ako zastaraný, preto ho KSSJ ani neuvádzal.

V súčasnej jazykovej praxi sa sloveso *zaslepiť* používa aj v ďalšom význame, ktorý KSSJ a SSJ nezachytávajú, ako to vidieť z týchto dokladov: *Pred zalieváním sa však musia konce [tvárnice] zaslepiť. – Zatiaľ by si to mal len zaslepiť, aby cez prírubu neťahalo vzduch... – Môže sa použiť jeden z nich a druhý buď zaslepiť, alebo napojiť na vypúšťací kohút. – Do kufra treba urobiť jednu kruhovú dieru a tú pôvodnú na nasávanie studeného vzduchu zaslepiť. – Nakoniec nám zostáva ešte zaslepiť otvor po kľučke a do výplne urobiť otvor pre spínač. – Riešením je zaslepiť otvor na hadičke od teplej vody. – Ak nie je použitá elektrická odporová špirála, otvor zaslepiť zátkou 6/4"... – Ak nie je nainštalovaná cirkulácia ohriatej pitnej vody, vývod na to určený treba zaslepiť... – Menšie otvory na výfuku stačí zaslepiť aj zátkami vyrobenými z poriska lopaty. – Skúšal som ten ventil zaslepiť plechom s dierkou, ale výsledok sa nedostavil. – Trubicu treba na konci zaslepiť, aby neprišlo k zatečeniu betónu do nej. – Čítal som, že treba zaslepiť prívod spalín do motora plechom a odpojiť podtlakovú hadičku. V citovaných dokladoch, ktoré sme vybrali z internetových stránok, ide o význam „uzavrieť otvor, aby cezeň nemohla unikať tekutina alebo plynná látka alebo aby sa do otvoru nemohla dostať neželaná látka“.*

V jazykovej praxi sa používa aj slovesné podstatné meno *zaslepenie*, trpné prídavné, resp. prídavné meno *zaslepený* a nedokonavé sloveso *zaslepovať*, napr. *Ako by ste riešili zaslepenie stropných prekladov? – Štvorhran je z jednej strany zaslepený. – Na jednej strane telesa je zaslepený otvor $D = 20\text{ mm}$ pre káblovú vývodku (prechodku). – Môžu byť bez výpustného otvoru alebo so zabudovaným otvorom dole so závitom pre naskrutkovanie výpustného ventilu (otvor nie je zaslepený zátkou). – Zaslepený otvor by mohol byť na iných konfiguráciách použitý pre slot Express Card alebo pre čítačku kariet. – Kanál je z jednej strany zaslepený. – Keďže budem zaslepovať zadný stierač, tak ostrekovanie zadného okna pôjde na svetlá. – Ak už zaslepovať obe strany, tak stačí časť od výfuku. – Mimochodom, nie je mi jasné, prečo by sa mal ten ventil zaslepovať.*

Motivácia slovesa *zaslepiť* je v prídavnom mene *slepy* s významom „na jednom konci uzavretý“, ktorý sa v KSSJ uvádza ako piaty význam tohto prídavného mena (porov. slovné spojenia *slepá ulica*, *slepá koľaj*).

Sloveso *zaslepiť* vo význame „uzavrieť otvor, aby cezeň nemohla unikať tekutina alebo plynná látka alebo aby sa do otvoru nemohla dostať neželaná látka“ je spisovným, štylisticky neutrálnym náprotivkom slangového slovesa *zablendovať*, ktoré sa bežne používa v neoficiálnej komunikácii plynárov, vodoinštalatérov, stavbárov, automechanikov a pod. Sloveso *zablendovať* má pôvod v nemčine (z nemeckého *blind* = slepý). Sloveso *zablendovať* ani KSSJ, ani SSJ nezachytávajú, ale uvádza ho Veľký slovník cudzích slov od S. Šalinga, M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej (2003) s hodnotením, že ide o prostriedok technického slangu a s vysvetlením „uzavretím, upchatím odstaviť; zaslepiť, zablokovať, zazátkovať, zaštopľovať“. Vo výklade slovesa *zablendovať* sa teda uvádza aj dokonavé sloveso *zaslepiť*.

Možno ešte uviesť, že na internetových stránkach sme našli aj podstatné meno *záslepka* utvorené od slovesa *zaslepiť* príponou *-ka*, ktorou sa tvoria názvy vecí (porov. *nastrčiť* – *nástrčka*, *zastrčiť* – *zástrčka*, *nasypať* – *násypka*), napr. *komínová záslepka*; *záslepka na montážnu lištu*; *záslepka na hliníkové lišty*; *Záslepka slúži na uzavretie nevyužitých montážnych otvorov. – Bezpečnostné záslepky znižujú nebezpečenstvo, že deti strčia prsty alebo nejaký predmet do elektrickej zásuvky. – Záslepka sa používa na ukončenie kruhového vzduchotechnického potrubia.*

Na záver: So zreteľom na to, že sloveso *zaslepiť* vo význame „uzavrieť otvor, aby cezeň nemohla unikať tekutina alebo plynná látka alebo aby sa do otvoru nemohla dostať neželaná látka“ je spisovný, neutrálny jazykový prostriedok, ktorý sa už rozšírene používa najmä v odbornej jazykovej praxi, bude vhodné tento význam zachytiť aj v ďalšom vydaní KSSJ, resp. v pripravovanom Slovníku súčasného slovenského jazyka a doložiť ho napríklad slovnými spojeniami *zaslepiť otvor*, *zaslepiť potrubie*, *zaslepiť prívod spalín*, *zaslepiť trubicu*, *zaslepiť ventil*, *zaslepiť vývod*. Rovnako bude vhodné zachytiť aj nové podstatné meno *záslepka*.

Matej Považaj

SPRÁVY A POSUDKY

Významné jubileum doktora Mateja Považaja

PaedDr. Matej Považaj, CSc., významný jazykovedec v oblasti teórie a praxe jazykovej kultúry, lexikológie, lexikografie, onomastiky a hlavný redaktor časopisu *Kultúra slova*, oslávil v júli svoje sedemdesiate narodeniny.

Narodil sa v roku 1942 v Levoči. Absolvoval Pedagogickú fakultu Univerzity Komenského v Trnave v odbore slovenský jazyk – dejepis a päť rokov pôsobil ako učiteľ na Základnej deväťročnej škole vo Vištuku pri Modre. Potom sa však rozhodol zasvätiť svoj profesionálny život jazykovede a v roku 1969 nastúpil do Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV, kde pracuje doteraz. Svoju odbornú kvalifikáciu si v roku 1983 zvýšil získaním titulu PaedDr. a vedeckú kvalifikáciu kandidáta filologických vied v odbore slovenský jazyk obhájil roku 1998 kandidátskou dizertačnou prácou na tému *Z problémov lexikológie, lexikografie a jazykovej kultúry*. Počas vyše štyridsaťročnej práce v ústave sa venoval a venuje viacerým oblastiam jazykovedy, a to najmä teórii a praxi jazykovej kultúry, lexikológii, lexikografii, onomastike. Napísal desiatky štúdií a odborných článkov z oblasti tvorenia slov, morfológie, pravopisu, lexikológie, jazykovej kultúry a vlastných mien, ale aj stovky krátkych popularizačných príspevkov do rozličných novín, časopisov či elektronických médií. Veľmi významný je jeho prínos v oblasti lexikografie, je spoluautorom a redaktorom základných kodifikačných príručiek spisovnej slovenčiny, a to *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (1987, 2. vydanie 1989, 3., doplnené a prepracované vydanie 1997, 4., doplnené a upravené vydanie 2003) a *Pravidiel slovenského pravopisu* (1991, 2., doplnené a prepracované vydanie 1998, 3., upravené a doplnené vydanie 2000), je spoluautorom *Synonymického slovníka slovenčiny* (1995, 2., upravené vydanie 2000)

a editorom viacerých vedeckých publikácií (*Spisovná slovenčina a jazyková kultúra*, 1995; *Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach*, 2005; *Jazyková kultúra na začiatku tretieho tisícročia*, 2009; *Dynamické tendencie v slovenskom pravopise*, 2009). Bol vedúcim riešiteľských kolektívov viacerých úspešne riešených grantových projektov. V súčasnosti vedie projekt *Konfrontačný výskum slovnej zásoby slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra – 2. etapa*, ktorého súčasťou je aj príprava *Veľkého česko-slovenského slovníka*. Jeho rozsiahla práca súvisiaca s popularizáciou jazykovedných poznatkov, s výkladom normy spisovnej slovenčiny je zviazaná aj s neobyčajne bohatou publikačnou činnosťou v časopise *Kultúra slova*, v rozličných periodikách a v Slovenskom rozhlase.

Širokej verejnosti je dobre známa publikácia *Meno pre naše dieťa* (napísal ju v spoluautorstve s M. Majtánom, 1983, 1985 a 1993), v ktorej môžu rodičia hľadať vhodné meno pre svoje dieťa, ako aj iní čitatelia nájsť okrem užitočných a zaujímavých informácií o menách aj zoznam a kalendár krstných mien. V roku 1998 autori rozšírili túto úspešnú knihu a vydali ju pod modifikovaným názvom *Lyberte si meno pre svoje dieťa*.

Významná je účasť Mateja Považaja na vedecko-organizačnej práci. Svoju redaktorskú zručnosť uplatňuje v časopisoch vydávaných na pôde Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. V rokoch 1977 – 1991 pôsobil ako výkonný redaktor *Kultúry slova*, vedecko-popularizačného časopisu pre jazykovú kultúru a terminológiu, od r. 1992 je hlavným redaktorom tohto časopisu a od r. 1997 je členom redakčnej rady časopisu *Slovenská reč*. Vedenie kolektívu je pre M. Považaja prirodzenou súčasťou jeho práce, je „šéfom“, na ktorého sa jeho podriadení tešia, lebo vedia, že im poradí, že pomôže vyriešiť ich problém a pochopí ich starosti. V rokoch 1981 – 1991 bol jubilant vedeckým tajomníkom Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, od roku 1995 do začiatku roku 2012 bol vedúcim oddelenia jazykovej kultúry a terminológie, v rokoch 1999 – 2007 zástupcom riaditeľa JÚĽŠ SAV, dlhé roky bol členom Vedeckej rady JÚĽŠ SAV, je členom pravopisnej komisie, ortoepickej komisie a kodifikačnej komisie JÚĽŠ SAV. Jeho vedecko-organizačné aktivity však siahajú aj za hranice materského pracoviska. M. Považaj bol členom Komisie predsedu SAV pre propagáciu a tlač a členom Snemu SAV, podpredsedom aj predsedom Ústrednej jazykovej rady, poradného orgánu

ministra kultúry v otázkach štátneho jazyka, je predsedom Názvoslovnnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra SR a členom viacerých rezortných terminologických komisií, v ktorých neúnavne radí a pomáha pri ustáľovaní odbornej terminológie.

Nemožno zabudnúť ani na bohatú prednáškovú činnosť jubilanta, ktorou v rozličných významných inštitúciách, na ministerstvách či v médiách predstavuje výsledky vedeckého bádania v oblasti súčasného jazyka, ale najmä v oblasti jazykovej kultúry a terminológie. Mimoriadne zodpovedná je jeho práca pri posudzovaní zákonov, vyhlášok, slovenských technických noriem a pod.

Zo stručného prehľadu aktivít Mateja Považaja sa zreteľne ukazuje aj vzácne úzke spojenie výsledkov jazykovedného bádania, ktorého predmetom je slovenský národný jazyk a najmä spisovná slovenčina ako národno-reprezentatívna a spoločensky prestížna forma národného jazyka, s jazykovou praxou.

Matej Považaj za svoju prácu získal viaceré ocenenia, okrem iného titul vzhľadný pracovník SAV (1989), Cenu SAV za dielo *Synonymický slovník slovenčiny* ako člen kolektívu autorov (1996) a Cenu SAV za popularizáciu výsledkov jazykovedného výskumu a za výsledky mnohoročnej práce (2004). Pri príležitosti tohtoročného jubilea získal ocenenie významná osobnosť SAV v roku 2012.

V medailónoch sa zväčša spomínajú najvýznamnejšie diela a výsledky práce jubilanta, ale v bibliografických súpisoch, výkazoch či správach ne-nájedme informácie o tom, aký je to človek, kolega, priateľ... To sa treba spýtať jeho spolupracovníkov. Každý, kto Mateja Považaja osobne pozná, určite by ochotne potvrdil, že ide o skvelého človeka, pre ktorého je pracovitosť, svedomitosť, dôslednosť samozrejmosťou, kolegu, s ktorým je radosť spolupracovať a ktorý je ochotný vždy poradiť a pomôcť, prekonzultovať sporné otázky, ale aj poskytnúť konečné riešenie.

Želáme nášmu kolegovi PaedDr. Matejovi Považajovi, CSc., najmä pevné zdravie, veľa tvorivých síl, úspechov v práci, ale aj dostatok šťastia a pohody v rodinnom kruhu.

Sibyla Mislovičová

Hlavným cieľom činnosti Jazykového odboru Matice slovenskej (Ďalej JO MS) je účinne pracovať na prehľbovaní poznania najdôležitejších etáp vývinu i súčasného stavu nášho národného jazyka a tak prispievať k upevňovaniu národného a jazykového povedomia čo najširších vrstiev nášho národa, osobitne u príslušníkov jeho mladej a najmladšej generácie.

Ide najmä o

– popularizáciu výsledkov vedeckého výskumu slovenského jazyka (jeho spisovnej formy i nespisovných útvarov),

– pripomínanie výročí významných udalostí a osobností dejín slovenského jazyka,

– aktivity zamerané na zvyšovanie úrovne kultúry spisovnej slovenčiny vo verejnom jazykovom dorozumievaní.

JO MS sa v tomto funkčnom období zameriava na plnenie týchto základných úloh:

a) spolupracovať s orgánmi štátnej správy a samosprávy, a to so zámerom ponúknuť im a v prípade ich záujmu realizovať podujatia zamerané na zvýšenie úrovne jazykovej kultúry vo verejnej jazykovej komunikácii (kurzy slovenského pravopisu pre pracovníkov administratívy, kurzy rétoriky, kurzy jazykovej kultúry, aktívna práca v názvoslovných komisiách a pod.);

b) spolupracovať s časopisom *Kultúra slova*, ktorého je spoluvydavateľom, so Slovenskými národnými novinami a regionálnou tlačou, a to so zámerom publikovať v nich príspevky o činnosti odboru;

c) spolupracovať s vedeckými, kultúrnymi a školskými inštitúciami (napr. so Slavistickým ústavom Jána Stanislava SAV v Bratislave, s Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave, katedrami slovakistiky na univerzitných fakultách, s knižnicami, metodicko-pedagogickými centrami a osvetovými zariadeniami), a to na príprave a realizácii rôznych vedeckých a kultúrnych podujatí.

Matičným organizáciám (miestnym odborom, okresným a krajským radám MS, domom MS) a školám všetkých druhov a stupňov ponúknuť a v prípade ich záujmu zabezpečiť odborné prednášky s besedami na najrozmanitejšie témy týkajúce sa dejín slovenčiny i otázok fungovania slovenského jazyka v súčasnosti, napríklad:

- o všeobecných otázkach jazykovej komunikácie,
- o základných otázkach jazykovej kultúry a jazykovej výchovy,
- z oblasti praktickej rétoriky,
- o slovenských nárečiach – prameni obohacovania spisovnej slovenčiny,
- o historickom a jazykovom povedomí (súčasnóm stave a perspektívach),
- o spisovnej slovenčine vo verejnom jazykovom styku,
- o jazykovej legislatíve a jej uplatňovaní v praxi,
- pri príležitosti významných výročí udalostí a osobností dejín i súčasného obdobia fungovania slovenského jazyka.

Členovia výboru JO MS organizujú besedy so žiakmi základných a stredných škôl o jazykovej kultúre a jazykovej politike (o zákone o štátnom jazyku). Na svoju činnosť odbor využíva rôzne formy, najmä prednášky, besedy, publikačné a organizačné aktivity, poznávacie exkurzie.

V roku 2009 sa uskutočnila systemizácia členskej základne JO MS. Každý člen JO MS dostal list s návratkou, v ktorej mal potvrdiť pokračovanie svojho členstva v JO MS. Stav členskej základne JO MS k 31. 8. 2012 je 41 členov.

Výbor JO MS pracuje v zložení: J. Glovňa (predseda – do 30. 9. 2009), R. Hlavatá (predsedníčka – od 1. 10. 2009), L. Bartko, J. Doruľa, J. Dudášová, R. Hlavatá (hospodárka), Š. Lipták, J. Lomenčík, M. Macho (tajomník), M. Olšiak (od 1. 10. 2009), M. Považaj, J. Debnár (náhradník).

Činnosť nitrianskej pobočky JO MS

JO MS v Nitre 5. februára 2008 spoluorganizoval literárno-hudobný večer so slovinským prozaikom, básnikom a dramatikom Franjom Frančičom a slovinskou interpretkou ľudovej hudby európskych i mimoeurópskych krajín Jocou Jamšekovou, ktorý sa uskutočnil v Sieni Konštantína Filozofa UKF v Nitre. Súčasťou večera bola prezentácia slovenského vydania prekladov slovinskej knižnej produkcie.

V marci 2008 sa na pôde Katedry slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa (ďalej FF UKF) v Nitre uskutočnila pracovná návšteva lektorky slovenského jazyka A. Perďochovej-Sklárovej. JO MS pri tejto príležitosti spoluorganizoval besedu lektorky so študentmi slovenského jazyka na FF UKF o vyučovaní slovenčiny na Univerzite v Bialsko-Bialej, na ktorej A. Perďochová-Sklárová pôsobila.

Viacerí členovia JO MS sa 2. apríla 2008 zúčastnili na tradičnom festivale slovenskej literatúry, knižnej kultúry a umeleckého slova organizovanom MS pod názvom *Slovesná jar*. V programe Slovesnej jari boli aj besedy s autormi v školách v Turci. Jedna z nich sa uskutočnila na Anglicko-slovenskom bilingválnom gymnáziu Milana Hodžu v Sučanoch. Na besede so študentmi diskutovali autor knihy *Európa jazykov a národov* V. Mruškovič, bývalý správca a vedecký pracovník MS, a zástupcovia JO MS R. Hlavatá a M. Olšiak. Besedu moderoval zástupca riaditeľa Členského ústredia MS v Martine J. Liskaj.

JO MS 29. apríla 2008 spoluorganizoval *Večer slovenskej a rakúskej prekladovej lyriky* s prekladateľom slovenskej duchovnej poézie do nemeckého jazyka W. Spitalerom, ktorý sa uskutočnil v Sieni Konštantína Filozofa UKF v Nitre.

Člen JO MS L. Navrátil vystúpil s odborným príspevkom na medzinárodnej vedeckej konferencii *Význam kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda pre Európu*, ktorá sa uskutočnila 2. júla 2008 na pôde Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Konferenciu spoluorganizoval JO MS.

Členovia výboru JO MS sa zúčastnili na celoslovenských oslavách 165. výročia kodifikácie slovenčiny v Hlbokom pod názvom *Vzkrjesenje slovenčini*, ktoré sa konali 12. júla 2008 pod záštitou predsedu vlády SR Roberta Fica v obci Hlboké. Prvý podpredsa JO MS J. Doruľa pri tejto príležitosti vystúpil s referátom pod názvom *Evanjelický kňaz J. M. Hurban v boji za slovenčinu*. Súčasťou podujatia bola vernisáž putovnej výstavy pri príležitosti 220. výročia bernolákovskej kodifikácie slovenčiny.

Počas októbra 2008 sa na Katedre slovenského jazyka FF UKF konala výstava pri príležitosti 220. výročia kodifikácie spisovnej slovenčiny. Vďaka expozícii sa mohli študenti, pedagógovia, ale i široká verejnosť oboznámiť s dejinami, literárnym a kultúrnym bohatstvom nášho národa, ako aj s fotodokumentáciou a rukopismi významných dejateľov.

V zimnom semestri akademického roka 2008/2009 JO MS spoluorganizoval na pôde Katedry slovenského jazyka FF UKF cyklus prednášok, v rámci ktorého odzneli prednášky popredných slovenských lingvistov (J. Kačala: *Teória intencie slovesného deja*; J. Doruľa: *Vývin pomenovania Slovákov*; J. Glovňa: *Jazykové prostriedky komickosti výrazu*; P. Žeňuch: *Cyrilské rukopisné texty v kontexte slovenskej literatúry*; L. Kralčák: *Štúr a reforma štúrovčiny*).

Vedecká konferencia *Akademik Ludovít Novák v slovenskej jazykovede a kultúre* sa uskutočnila v Eubochni 23. – 24. októbra 2008. Na jej organizácii participovali Matica slovenská, Národný inštitút slovenského jazyka a literatúry, Jazykový odbor Matice slovenskej, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Katolícka univerzita v Ružomberku a obec Eubochna. Odborným garantom tohto podujatia bol 1. podpredseda JO MS J. Doruľa. Členovia JO MS vystúpili na konferencii s odbornými príspevkami (J. Doruľa: *Slovenčina ako politikum včera a dnes*; Š. Lipták: *K duchovnému profilu Ludovíta Nováka*; E. Kralčák: *Ludovít Novák a relatívna chronológia jazykových zmien*; J. Glovňa: *Pokusy Ludovíta Nováka o pravopisnú reformu*; L. Bartko: *Ludovít Novák a slovenská dialektológia [Ludovít Štúr verzus Michal Miloslav Hodža vo vedomí Ludovíta Nováka]*; J. Lomenčík: *Jazyková kultúra v kontexte vyučovania slovenského jazyka*).

Odbočka Jazykového odboru Matice slovenskej v Nitre spoluorganizovala v októbri 2009 jednodňový vedecký seminár *Jazyk – historický fenomen* pri príležitosti 80. narodenín jazykovedkyne doc. PhDr. Kataríny Habovštiakovej, CSc.

Členka JO MS M. Hlavatá predniesla 11. 11. 2007 v obci Dražovce prednášku na tému *Jozef Ščasný a štúrovci v regionálnych dejinách*.

Delegácia JO MS v zložení R. Hlavatá, E. Kralčák a M. Olšiak sa 12. decembra 2008 zúčastnila na oslavách 50. výročia otvorenia budovy Základnej školy s materskou školou v Šintave, spojených s udelením čestného názvu ZŠ s MŠ kráľa Svätopluka Šintava. Oslavy sa konali pod záštitou predsedu vlády SR R. Fica.

V dňoch 28. februára a 21. apríla 2008 sa v Krajskom osvetovom stredku v Nitre uskutočnil seminár pod názvom *Rétorika a moderovanie kultúrnych podujatí*, ktorého lektorom bol člen JO MS M. Olšiak. Seminár zameraný o. i. aj na problematiku jazykovej kultúry vo verejnej komunikácii bol určený pracovníkom v regionálnych osvetových strediskách a kultúrno-osvetovým pracovníkom v obciach. Lektor účastníkom seminára vysvetlil princípy práce so slovom, poukázal na najčastejšie chyby pri slovnom i neverbálnom prejave.

M. Hlavatá pripravila v máji 2008 v Ponitrianskom múzeu v Nitre prednášku na tému *Bernolákovci a spisovná slovenčina*.

R. Hlavatá vystúpila 5. novembra 2008 v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV v Bratislave s prednáškou na tému *Historizmus v slovenskej próze*.

Člen výboru JO MS M. Macho viedol v období november – december 2008 tri celodenné kurzy jazykovej kultúry pre redaktorov a jazykových korektorov siete regionálnych týždenníkov zo západného a stredného Slovenska, na ktorých sa zúčastnilo takmer 100 pracovníkov regionálnych médií.

R. Hlavatá viedla v období december 2008 – január 2009 kurzy slovenského jazyka pre učiteľov ZŠ a SŠ v Seredi, Šintave a Nitre so zameraním na čítanie s porozumením.

M. Olšiak pravidelne a systematicky realizuje jazykovú prípravu redaktorov a moderátorov regionálnej televízie KREA TV v Galante.

J. Glovňa, M. Olšiak a M. Macho viedli v januári 2009 celodenné kurzy jazykovej kultúry pre učiteľov základných škôl z Trnavského kraja v ZŠ kráľa Svätopluka v Šintave.

M. Olšiak a M. Macho viedli v máji a júni 2009 celodenné kurzy rétoriky pre pracovníkov kultúrnych a osvetových pracovísk zo západného Slovenska v Krajskom osvetovom stredisku v Nitre.

M. Hlavatá pripravila 21. 6. 2009 v Kultúrnom dome v Močenku prednášku na tému *Kodifikačné aktivity bernolákovcov a spisovná slovenčina v kontinuu dejín*.

Predsedníčka JO MS R. Hlavatá a členka JO MS M. Hlavatá sa v októbri 2009 zúčastnili v Smoleniciach na konferencii *Vlastenectvo a národné tradície*, kde aktívne vystúpili s príspevkami.

J. Glovňa viedol v rokoch 2010 – 2012 kurzy jazykovej kultúry pre pracovníkov vojvodinských printových masmédií, vojvodinskej televízie a rozhlasu, vydavateľského centra, pre jazykových korektorov a redaktorov vo vydavateľskom centre Dnevnik, a to raz mesačne po dve hodiny.

M. Olšiak a M. Macho viedli v rokoch 2010 – 2012 celodenné kurzy jazykovej kultúry pre pracovníkov kultúrnych a osvetových pracovísk zo západného Slovenska v Krajskom osvetovom stredisku v Nitre.

Výbor JO MS spolupracuje s Ústavom pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda Filozofickej fakulty UKF v Nitre, s ktorým organizuje vedecké konferencie s cyrilo-metodskou tematikou.

Členovia JO MS R. Hlavatá a T. Bánik vystúpili v Dome Matice slovenskej v Nitre vo februári a marci 2011 s prednáškou *Ludovít Štúr a jeho osvetová činnosť* pre žiakov nitrianskych ZŠ a SŠ.

R. Hlavatá vystúpila 5. novembra 2011 v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV v Bratislave s prednáškou na tému *Problematika historizmu v literárnovednom a lingvistickom výskume*.

M. Macho vystúpil 10. 11. 2011 s odbornou prednáškou pre študentov UKF v Nitre na tému *Jazyk politického diskurzu*.

Členovia a sympatizanti Jazykového odboru Matice slovenskej sa 19. 11. 2011 zúčastnili na jednodňovej exkurzii v Skalici, uskutočnenej v rámci projektu *Spoznávanie a propagácia kultúrneho a jazykového dedičstva*. Cieľom projektu bola propagácia národného dedičstva Skalice a jej okolia, a to prostredníctvom prednášok a faktografických referátov o živote a diele významných rodákov zo Skalice a dejateľov pôsobiacich v tomto regióne. Projekt sa zamerl na jazykové, literárne a vydavateľské činnosti osobností pôsobiacich v skalickom regióne, ktorými boli o. i. Ludovít Novák, jeden z najvýznamnejších jazykovedcov a vzdelancov v novodobej slovenskej histórii, Pavol Doležal, osvietenský vedec, autor viacerých jazykovedných spisov, Augustín Doležal, osvietenský básnik, František Viťazoslav Sasínek, literárny historik, Jozef Škarnicel, majiteľ tlačiarne, Pavol Blaho, lekár, politik a publicista, spoluzakladateľ časopisu Hlas, Ľudovít Okánik, nitriansky župan a bratislavský starosta, autor ôsmich divadelných hier prevažne s náboženskou tematikou na vianočné motívy, Pavol Bunčák, básnik nadrealista, či Jozef Hollý, autor dramatických textov a veselohier. Účastníci exkurzie navštívili Záhorské múzeum v Skalici, ktorým ich sprevádzala jeho riaditeľka V. Drahošová. Člen JO MS J. Kačala predniesol pozoruhodnú prednášku o menej známych skutočnostiach zo života a diela popredného slovenského jazykovedca európskeho rozmeru prof. Ľudovíta Nováka.

M. Olšiak a M. Macho viedli v septembri až decembri 2011 kurzy o hovorenej podobe slovenčiny v oficiálnej komunikácii pre pracovníkov kultúrnych a osvetových pracovísk z Nitrianskeho samosprávneho kraja v Krajskom osvetovom stredisku v Nitre.

Ľ. Kralčák a M. Olšiak sa 15. 2. 2012 zúčastnili na besede so študentmi Gymnázia sv. Cyrila a Metoda v Nitre. Besedu moderovala M. Hlavatá.

Členovia a sympatizanti Jazykového odboru Matice slovenskej sa 28. 6. 2012 zúčastnili na jednodňovej vlastivedno-poznávacej exkurzii v Martine, centre národnej kultúry Slovákov. Uskutočnila sa v rámci projektu *Spoznávanie a propagácia kultúrneho a jazykového dedičstva*. Cieľom projektu bola propagácia národného dedičstva Martina, a to prostredníctvom prednášok, muzeálnych výkladov a faktografických referátov o živote a diele významných dejateľov Matice slovenskej a osobností pôsobiacich v tomto regióne. Program exkurzie zahŕňal návštevu Ústredia Matice slovenskej, Matičného domu, Slovenskej národnej knižnice, Domu J. C. Hronského a Národného cintorína. Na pôde Matice slovenskej, v jej ústredí na Mudroňovej ulici, ich oficiálne prijali riaditeľ Slovenského literárneho ústavu M. Bielik a vedecký tajomník MS I. Sedlák. Po oboznámení sa s históriou, súčasnými aktivitami a vydavateľskou činnosťou MS vlastivedno-poznávacia exkurzia JO MS pokračovala návštevou Slovenského národného literárneho múzea, ktoré prevádzkuje archívne, múzejné a galerijné dokumenty aj zo Slovenskej národnej knižnice – z Archívu literatúry a umenia a Národného biografického ústavu. Účastníkov exkurzie zaujala expozícia pod názvom *Anton Bernolák a bernolákovské hnutie*. Z prvej historickej budovy MS sa účastníci exkurzie presunuli na prehliadku expozície v Dome J. C. Hronského. Oficiálna časť exkurzie sa skončila návštevou Národného cintorína, kde účastníci exkurzie položili kytice kvetov na hrob J. C. Hronského a Š. Krčméryho.

V súčasnosti sa JO MS podieľa na príprave a organizácii zasadnutia Gramatickej komisie Medzinárodného komitétu slavistov, ktorá sa uskutoční na pôde Filozofickej fakulty UKF v Nitre 16. – 18. októbra 2012. Na zasadnutí sa zúčastnia poprední slavisti z celého sveta.

Činnosť bratislavskej pobočky JO MS

Na interdisciplinárnej vedeckej konferencii *Dielo Antona Bernoláka a bernolákovcov v slovenskom a európskom kontexte* člen výboru JO MS J. Doruľa 24. 10. 2007 predniesol referát *Bernolákovská kodifikácia ako výsledok slovenského jazykovo-historického vývinu*.

Na verejnom zasadnutí vedeckej rady Národného inštitútu slovenského jazyka a literatúry Matice slovenskej konanom 12. 7. 2008 v priestoroch Obecného úradu v Hlbokom pri príležitosti celoslovenských osláv 165. výročia *Vzkrjeseňja slovenčini* organizovaných Úradom vlády SR a ob-

cou Hlboké pod záštitou predsedu vlády SR J. Doruľa predniesol referát *Evanjelický kňaz J. M. Hurban v boji za slovenčinu*.

Na vernisáži výstavy *História kodifikácie spisovného jazyka Slovákov* (autor libreta a scénara výstavy E. Vontorčík) v Kultúrnom dome v Hlbokom 12. 7. 2008 predniesol J. Doruľa príhovor *Význam bernolákovského posolstva pre štúrovcov*.

Prednášku *O vývine pomenovania Slovákov* predniesol J. Doruľa 29. 9. 2008 v Prešove na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity.

Referát *Jazyk ako atribút slovanskej identity* predniesol J. Doruľa na konferencii *Panslavizmus, tradícia a perspektívy* v Bratislave 6. 6. 2009. Konferenciu organizovalo občianske združenie *Panslovanská únia*.

Referát *Interdisciplinárne výskumy v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV* predniesol J. Doruľa na konferencii *Slovenia – téma aktuálna* v Nitre 2. 7. 2009. Konferenciu, ktorá bola súčasťou podujatí *Dni Slovanov* v Nitre, organizovalo občianske združenie *Forum Slavica*.

Medzinárodný vedecký seminár *Pohľady do problematiky slovensko-maďarských vzťahov* konaný 18. 9. 2009 v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV bol organizovaný v spolupráci s Katedrou slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, s Ministerstvom kultúry SR a s Jazykovým odborom Matice slovenskej. Odznelo na ňom deväť referátov, v ktorých autori dokumentovali genézu dnešných maďarských postojov k používaniu slovenčiny ako štátneho jazyka na území Slovenskej republiky a charakterizovali hlavné zásady jazykového zákonodarstva i potrebu legislatívneho zabezpečenia používania štátneho jazyka v istých oblastiach verejného styku na celom území Slovenskej republiky. Gregor Papuček, slovenský spisovateľ žijúci v Maďarsku, poukázal vo svojom príspevku na dnešný stav legislatívneho a reálneho zabezpečenia menšinových práv slovenskej národnostnej menšiny v Maďarsku. Príspevok nórskeho publicistu Egila Lejona pod názvom *Mastodont* prečítal Igor Kšiňan. Na predpoludňajšej časti rokovania bol prítomný aj minister kultúry SR Marek Maďarič, ktorý sa v úvode rokovania prihovril účastníkom seminára.

Referát *Základy slovenského vlastenectva* predniesol J. Doruľa na konferencii *Vlastenectvo a tradície vo výchove a vzdelávaní* v Smoleniciach 16. 10. 2009. Konferenciu organizovalo Ministerstvo školstva SR v spolupráci

s Maticou slovenskou, Univerzitou Mateja Bela v Banskej Bystrici a Krajským školským úradom v Trnave.

Referát *O základoch slovenskej identity* predniesol J. Doruľa na *II. konferencii o výchove* v Nitre 25. 11. 2009. Konferenciu organizoval Nitriansky samosprávny kraj – odbor školstva, mládeže, športu a kultúry.

Prednášku *Spisovná slovenčina v historickej perspektíve* predniesol J. Doruľa 4. 3. 2009 na seminári pre učiteľov slovenského jazyka a literatúry na stredných a základných školách v Prešove. Seminár organizovalo Metodicko-pedagogické centrum, alokované pracovisko Prešov, v spolupráci s Jazykovým odborom Matice slovenskej.

Prednášku *Slovenčina v priebehu stáročí* predniesol J. Doruľa 15. 4. 2009 v Dome Quo vadis pri Farnosti Najsvätejšej Trojice v Bratislave.

Prednášku *Kamaldulská Biblia – najstarší zachovaný preklad Biblie do slovenčiny* predniesol J. Doruľa 21. 5. 2009 v dome Quo vadis.

Prednášku *Slovenčina pred Bernolákom* predniesol J. Doruľa 18. 6. 2009 v dome Quo vadis.

Prednášku *Bernolákovská spisovná slovenčina – cesty jej zrodu a ďalšieho osudu* predniesol J. Doruľa pre širokú verejnosť 2. 11. 2009.

V rámci cyklu prednášok *Slovenčina v priebehu stáročí* predniesol J. Doruľa 6. 12. 2009 prednášku *Okolnosti a podmienky formovania prvého spisovného jazyka Slovákov* v dome Quo vadis – katolíckom centre pri Kostole Najsvätejšej Trojice na Hurbanovom námestí v Bratislave.

Na okresnom seminári učiteľov slovenského jazyka a literatúry, učiteľov dejepisu z 2. stupňa základných škôl, cirkevných základných škôl, gymnázií a stredných škôl okresu Bardejov predniesol J. Doruľa 15. 1. 2010 prednášku *Z novších výskumov slovenského jazykového a historicko-kultúrneho vývinu*. Druhú prednášku predniesol P. Žeňuch na tému *Cyrilo-metodská tradícia a byzantsko-slovanský obrad na východnom Slovensku*. Na seminári sa zúčastnil aj prvý podpredseda Matice slovenskej M. Bielik. Miestna televízia nahrála rozhovory s M. Bielikom, P. Žeňuchom a J. Doruľom.

Prednášku *Od Bernoláka k Štúrovi (úloha konfesionality)* predniesol J. Doruľa 20. 1. 2010 v dome Quo vadis v rámci cyklu prednášok *Slovenčina v priebehu stáročí*.

Prednášku *Slovenský vlastenec Ján Kollár a jeho predstavy o spisovnom jazyku Slovákov* predniesol J. Doruľa 17. 2. 2010 v dome Quo vadis.

V rámci Dňa ľudovej kultúry a tradícií slovenského národa na bilingválnom Evanjelickom gymnáziu v Tisovci predniesol J. Doruľa 23. 3. 2010 prednášku na tému *Slovenské tradície v jazyku a kultúre; starí Slováci, stará a nová slovenčina*.

J. Doruľa sa aktívne zúčastnil na seminári *Z výskumu jazyka starých i nových (mladých) Slovákov* 29. 3. 2010. Cieľom seminára bolo informovať o výsledkoch výskumu slovenského jazykovo-historického vývinu v tematických okruhoch: *Slovenská jazyková jednota a jej rozmanitosť ako dôsledok etnickej integrácie, Slovenčina v predpisovnom období a Spisovný jazyk ako jedna z foriem národného jazyka*.

J. Doruľa predniesol prednášku *O slovenskom jazykovo-historickom vývine*, ktorú pre záujemcov zo širokej verejnosti organizoval Miestny odbor Matice slovenskej 29. 3. 2010 v Kysuckom Novom Meste.

Prednášku *Jazyk ako hodnota národného dedičstva* predniesol J. Doruľa 21. 4. 2010 v dome Quo vadis v rámci cyklu prednášok *Slovenčina v priebehu stáročí*.

P. Žeňuch vystúpil 24. 11. 2011 s odbornou prednáškou pre študentov UKF v Nitre *Cyrilské rukopisné texty v kontexte slovenskej literatúry*.

Činnosť prešovskej pobočky JO MS

Činnosť členov prešovskej pobočky JO MS je rozmanitá. Sústavne sa venujú vedeckému výskumu a publikovaniu jeho výsledkov, popularizácii poznatkov z dejín a zo súčasného stavu nášho národného jazyka, pripomínaniu výročí významných udalostí a osobností našich národných dejín, prezentácii nových odborných publikácií, prednášateľskej, recenzentskej, jazykovo-korektorskej činnosti atď.

Členovia prešovskej pobočky JO MS publikujú o. i. štúdie z problematiky jazykových kontaktov, jazykovej typológie a dejín slavistiky, aktívne sa zúčastňujú na vedeckých konferenciách, sú autormi lektorských posudkov na vedecké monografie, sú členmi redakčných rád periodík *Slavica Slovaca* (J. Dudášová), *Kultúra slova*, *Zborník Matice slovenskej*. Jazykoveda (L. Bartko), podieľajú sa na jazykovokorektorskej a redakčnej činnosti.

Prešovská pobočka JO MS participovala (v spolupráci s inými subjektmi) na príprave a realizácii viacerých kultúrnych, resp. odborných podujatí, napríklad:

– recitačnej prehliadky *Hviezdoslavov Prešov* (8. 11. 2007), na ktorej

jednému zo súťažiacich udelila Cenu JO MS (L. Bartko bol predsedom hodnotiacej poroty);

– spomienkového podujatia pri príležitosti 215. výročia založenia pobočného stánku Slovenského učeného tovaríšstva v Prešove-Solivare (13. 11. 2007) (L. Bartko na ňom predniesol slávnostnú prednášku);

– prezentácie odborných publikácií svojho člena I. Sedláka *Anton Prídavok: Vrásky času* (27. 2. 2008) a *Svitanie na východe* (22. 10. 2008), a to jednak pre širšiu verejnosť, jednak pre študentov Filozofickej fakulty PU v Prešove; L. Bartko prítomným predstavil autora a prezentované diela, o knihe *Svitanie na východe* napísal recenziu do krajského periodika *Korzár*;

– podujatia pre učiteľov Prešovského samosprávneho kraja na tému *Historicko-spoločenský aspekt výučby slovenčiny na základných a stredných školách* (4. marca 2009), na ktorom s prednáškami vystúpili L. Bartko (o 100. výročí narodenia Š. Tóbika), J. Doruľa a J. Dudášová.

Prešovská pobočka JO MS si dôstojným spôsobom pripomenula významné výročia niektorých osobností:

– predovšetkým to bolo 100. výročie narodenia významného jazykovedca a pedagóga Štefana Tóbika (L. Bartko o ňom na rôznych podujatiach predniesol tri prednášky a jeden vedecký referát a publikoval o ňom tri odborné články a vedeckú štúdiu; J. Dobák o podujatiach napísal tri články do dennej a matičnej tlače);

– L. Bartko prispel do knihy spomienok na významného jazykovedca, niekdajšieho člena a funkcionára JO MS Antona Habovštiaka, ktorá vyšla pri 5. výročí jeho úmrtia (2009).

L. Bartko prednášal v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove, na prezentácii knihy Františka Kreutza *Pravde žil – krivdu bil* v Brezne 8. októbra 2010 predniesol odborný referát, zúčastnil sa na besede na tému *Spisovná slovenčina v súčasnosti* na Strednej priemyselnej škole stavebnej v Prešove (14. októbra 2010), vystúpil v troch reláciách Rádia Regina Košice, kde hovoril o abovských nárečiach, goralských nárečiach a staroslovenčine, na vlnách tej istej rozhlasovej stanice charakterizoval jazyk vysielaných ľudových piesní. J. Dobák publikoval časopisecké články o kultúrnych podujatiach. M. Sedláková organizačne pripravila odborný seminár pri príležitosti 150. výročia úmrtia P. J.

Šafárika na Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach (27. 1. 2012). V rámci výučby základov slavistiky a dialektológie zorganizovala exkurziu do Kobeliarova, rodiska P. J. Šafárika (12. 5. 2012), v rámci ktorej sa účastníci okrem prehliadky expozície v rodnom dome P. J. Šafárika a získavania nárečových nahrávok zúčastnili aj na 10. ročníku turistického pochodu po stopách P. J. Šafárika. J. Dudášová poskytla Rádiu Devín v júli 2012 rozhovor na tému *Slovanské písmo*, v pobočke SJS SAV v Prešove odznali jej prednášky na tému *Goralské nárečia na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí a Zo života a diela prof. Dr. M. Šteca, DrSc.*, pri príležitosti jeho 80. narodenín.

Činnosť banskobystrickej pobočky JO MS

J. Lomenčík sa aktívne zúčastnil na vedeckej konferencii *Ludovít Novák v dejinách slovenskej jazykovedy a kultúry*, kde vystúpil s referátom na tému *Jazyková kultúra v kontexte vyučovania slovenského jazyka*.

J. Lomenčík bol pozvaný do diskusnej relácie TV 13 v Banskej Bystrici a hovoril o novele zákona o štátnom jazyku.

J. Lomenčík sa vo svojej publikačnej činnosti systematicky venuje problematike jazykovej kultúry vo výučbe slovenského jazyka či slovenských nárečí. Je jazykovým redaktorom a editorom viacerých univerzitných i regionálnych periodík a odborných publikácií.

Ocenenia a aktivity členov JO MS

J. Doruľa, 1. podpredseda JO MS, prevzal pri príležitosti svojich 75. narodenín 19. septembra 2008 významné ocenenie Slovenskej akadémie vied *Zlatá medaila SAV*, ktoré mu odovzdal predseda Slovenskej akadémie vied Š. Luby. Prvý podpredseda MS M. Bielik mu pri tejto príležitosti odovzdal *Zlatú medailu Matice slovenskej spolu so Zlatou knihou MS*.

Pribinov kríž I. triedy za mimoriadne zásluhy o rozvoj SR najmä v oblasti jazykovedy udelil 8. januára 2009 prezident SR I. Gašparovič dlhoročnému členovi JO MS V. Blanárovi.

L. Bartkovi bola pri príležitosti jeho životného jubilea udelená *Zlatá medaila Cyrila a Metoda za zásluhy a dlhoročnú spoluprácu pri naplňaní programu MS* (Matica slovenská v Martine 17. 10. 2009.)

J. Glovňa bol vo februári 2008 kooptovaný za člena redakčnej rady vedecko-popularizačného časopisu pre jazykovú kultúru a terminológiu *Kultúra slova*, orgánu JÚLEŠ SAV, JO MS a Ústrednej jazykovej rady MK SR.

J. Glovňa sa 1. septembra 2008 stal členom *Ústrednej jazykovej rady*, poradného orgánu Ministerstva kultúry SR.

L. Bartko je členom *Ústrednej jazykovej rady*, poradného orgánu MK SR, v mieste svojho pôsobenia vyvíja aktívnu činnosť aj ako člen *Mestskej názvoslovnej komisie v Prešove* a *Názvoslovného zboru Správy katastra Prešov, Katastrálneho úradu v Prešove*.

A. Ferenčíková je členkou *Ústrednej jazykovej rady*, členkou organizačného výboru súťaže pre žiakov ZŠ a SŠ *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*. Je tiež členkou *vedeckej rady Matice slovenskej* a členkou redakčnej rady časopisu *Kultúra slova*. V súčasnosti je predsedníčkou *Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV* v Bratislave.

J. Lomenčík je členom *Ústrednej jazykovej rady* a každoročne je členom odbornej komisie súťaže *Šaliansky Matko* (okresné, krajské kolá).

R. Hlavatá bola v roku 2010 kooptovaná za členku redakčnej rady vedecko-popularizačného časopisu pre jazykovú kultúru a terminológiu *Kultúra slova*.

Záver

Jazykový odbor Matice slovenskej je otvorenou organizáciou, ktorá plánuje v ďalšom období pokračovať v doterajšej činnosti. Bude sa venovať najmä jazykovej kultúre, pričom svoju činnosť bude realizovať v školských, kultúrnych a vedeckých inštitúciách. Zároveň plánuje rozšíriť svoje pôsobenie aj do ostatných regiónov Slovenska a získavať nových členov predovšetkým z radov mládeže.

Renáta Hlavatá – Marián Macho

SPYTOVALI STE SA

Tepelnotechnické služby alebo tepelno-technické služby? – Petra Habáňová z odboru komunikácie a marketingu akciovej spoločnosti Dalkia sa e-mailom obrátila na jazykovú poradňu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV s otázkou, ako sa správne píše zložené prídavné meno *tepelnotechnický*, resp. *tepelno-technický*, aký je rozdiel medzi týmito prídavnými menami a ktorú z uvedených pravopisných podôb prídavného mena je primerané použiť v spojení so slovom *služby*, teda či majú používať podobu *tepelnotechnické služby* alebo podobu *tepelno-technické služby*. V jazykovej praxi sa totiž používajú obidve pravopisné podoby zloženého prídavného mena, podoba *tepelnotechnický* aj podoba *tepelno-technický*.

Ako sme si overili na internetových stránkach, v praxi sa skutočne používajú obidve podoby zloženého prídavného mena, napr. *tepelnotechnický posudok budovy* aj *tepelno-technický posudok budovy*, *tepelnotechnický audit* aj *tepelno-technický audit*, *tepelnotechnický prepočet* aj *tepelno-technický prepočet*, *tepelnotechnický certifikát* aj *tepelno-technický certifikát*, *tepelnotechnická kvalita okien* aj *tepelno-technická kvalita okien*, *tepelnotechnická analýza* aj *tepelno-technická analýza*, *tepelnotechnická norma* aj *tepelno-technická norma*, *tepelnotechnická ochrana budov* aj *tepelno-technická ochrana budov*, *tepelnotechnické posúdenie stavebnej konštrukcie* aj *tepelno-technické posúdenie stavebnej konštrukcie*, *tepelnotechnické požiadavky* aj *tepelno-technické požiadavky*, *tepelnotechnické vlastnosti stavebných konštrukcií* aj *tepelno-technické vlastnosti stavebných konštrukcií*.

Pri odpovedi na otázku, či je vhodná podoba zloženého prídavného mena *tepelnotechnický*, alebo podoba *tepelno-technický*, treba si objasniť, či medzi jednotlivými časťami zloženého prídavného mena je prirad'ovací vzťah alebo podrad'ovací vzťah. Ak ide o prirad'ovací vzťah, ktorý môžeme vyjadriť zlučovacou spojkou *a*, t. j. ak ide o vzťah *tepelný a technický*, v takom prípade sa zložené prídavné meno píše so spojovníkom, teda *tepelno-technický*. Ak ide o podrad'ovací vzťah medzi jednotlivými časťami zloženého

prídavného mena, o bližšie určenie jedného člena druhým, resp. ak zložené prídavné meno vzniklo zo združeného pomenovania, v ktorom je vyjadrený podrad'ovací vzťah, v takom prípade sa zložené prídavné meno píše bez spojovníka, teda *tepelnotechnický*. Zložené prídavné meno *tepelnotechnický* vzniklo zo slovného spojenia *tepelná technika*, pričom toto slovné spojenie má dva významy. Jednak sa ním pomenúvajú technické zariadenia súvisiace so zabezpečovaním tepelných pomerov, ako sú napr. spotrebiče na tuhé palivá, vykurovacie telesá, plynové kotly, ale aj klimatizačné zariadenia a pod. Ale slovným spojením *tepelná technika* sa pomenúva aj súhrn prostriedkov, postupov a poznatkov súvisiacich s tepelnými vlastnosťami materiálov, s tepelnými pomermi istého prostredia a pod. Potvrzuje to napríklad aj doklad, ktorý sme vypísali z internetových stránok: *Stavebná tepelná technika sa venuje tepelnej ochrane budov pred vplyvom vonkajšieho prostredia počas celého roka*. Zložené prídavné meno *tepelnotechnický* má teda význam „týkajúci sa tepelnej techniky, súvisiaci s tepelnou technikou“ aj v prvom naznačenom význame slovného spojenia *tepelná technika*, ale aj v jeho druhom význame.

Z uvedeného rozboru vyplýva záver, že zložené prídavné meno *tepelnotechnický* je primerané používať nielen v slovných spojeniach typu *tepelnotechnické zariadenia*, ale aj v slovných spojeniach citovaných na začiatku, v ktorých ide o vyjadrenie súvislosti s tepelnou technikou ako súhrnom prostriedkov, postupov a poznatkov súvisiacich s tepelnými vlastnosťami materiálov, s tepelnými vlastnosťami stavebných konštrukcií, s tepelnými pomermi istého prostredia a pod. Preto sú jazykovo primerané slovné spojenia *tepelnotechnický posudok budovy*, *tepelnotechnický audit*, *tepelnotechnický prepočet*, *tepelnotechnický certifikát*, *tepelnotechnická kvalita okien*, *tepelnotechnická analýza*, *tepelnotechnická norma*, *tepelnotechnická ochrana budov*, *tepelnotechnické posúdenie stavebnej konštrukcie*, *tepelnotechnické požiadavky*, *tepelnotechnické vlastnosti stavebných konštrukcií*. Do radu týchto slovných spojení patrí aj slovné spojenie, na ktorého podobu sa spytovala pisateľka e-mailu, t. j. spojenie *tepelnotechnické služby*.

Matej Považaj

nejší. Všimneme si tvary stupňovaných prídavných mien, keďže ojedinele možno zachytiť napr. takéto vety: *Neviete o nejakom kvalitnejšiom výrobku? – Poobzeráme sa po niečom lacnejšiom. – Bolo to príjemné posedenie s ešte príjemnejšiou obsluhou. – Výrobky sa vyrábajú najmodernejšiou technológiou*. Problematické sú použité tvary lokálu jednotného čísla mužského a stredného rodu a tvary inštrumentálu jednotného čísla ženského rodu. Uvedené prídavné mená sú v základnom tvare zakončené na príponu *-ší* alebo *-ejší* a skloňujú sa podľa vzoru *cudzí*: (*o*) *cudzom človeku*, (*s*) *cudzou pomocou*. V lokáli jednotného čísla mužského a stredného rodu majú príponu *-om*, nie *-iom*, a v inštrumentáli jednotného čísla ženského rodu príponu *-ou*, nie *-iou*. Správne sú teda tvary *o kvalitnejšom, po lacnejšom, s príjemnejšou, najmodernejšou*.

(Roľnícke noviny, 2008, č. 34, 22. augusta, s. 19)

Z Ružomberka do Kežmarku

IVETA VANČOVÁ

Niektoré neživotné podstatné mená mužského rodu, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *dub*, majú v genitíve jednotného čísla pádovú príponu *-a*, napr. *most – mosta, zákon – zákona*, iné pádovú príponu *-u*, napr. *dom – domu, kov – kovu*. Sú aj také slová, ktoré majú v uvedenom páde dvojtvary, napr. *rok – roka/roku, kaktus – kaktusa/kaktusu, bok – boka/boku*. Aj názvy slovenských miest a obcí, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *dub*, majú v genitíve jednotného čísla príponu *-a*, napr. *z Pezinka, z Trenčína, zo Zvolena*, príponu *-u*, napr. *do Popradu, do Bolerázu, do Lendaku*, alebo obidve, napr. *z Nededu i Nededu, zo Zavara i Zavaru*. Máme však i také názvy, ktoré majú rovnaké zakončenie, no v genitíve jednotného čísla nemajú zhodnú pádovú príponu. Tak je to napríklad pri dvojici názvov *Ružomberok* a *Kežmarok*, ktoré majú v zakončení rovnaké až tri písmená – *-rok*. Názov *Ružomberok* má v uvedenom páde tvar *Ružomberka* a *Kežmarok* zasa *Kežmarku*. Rozdiel

v tvaroch rovnako zakončených geografických názvov možno vysvetliť iba historickou ustálenosťou.

(Roľnícke noviny, 2008, č. 35, 28. augusta, s. 19)

Slovosled vo vetách so zámenom ktorý

SILVIA DUCHKOVÁ

Nie každý používateľ nášho jazyka vie, že vzťažné zámená *ktorý* (*ktorá, ktoré*) majú vo vete záväzné postavenie. Svedčia o tom i tieto vety: *Zaparkovali na dvore, v strede ktorého stál orech. – Zúčastnil sa na zasadaní, na konci ktorého sa prijalo uznesenie. – Uviedli definície, správne pochopenie ktorých je kľúčové.* Vzťažné zámená v týchto spojeniach by z hľadiska gramatickej správnosti mali stáť na začiatku vedľajšej vety: *Zaparkovali na dvore, v ktorého strede stál orech. – Zúčastnil sa na zasadaní, na ktorého konci sa prijalo uznesenie. – Uviedli definície, ktorých správne pochopenie je kľúčové.*

Vzťažné zámená nestoja na začiatku vedľajšej vety iba v spojení s niektorými ustálenými predložkovými výrazmi zloženými z predložiek a pádov podstatných mien, napr. *Schválili projekt, na základe ktorého sa začala výstavba. – Zapojil sa do siete galérií, v rámci ktorej mal možnosť prezentovať naše umenie vo svete.*

(Roľnícke noviny, 2008, č. 36, 5. septembra, s. 19)

Pravopis násobných čísloviek

IVETA VANČOVÁ

Násobné číslovky použijeme vtedy, keď potrebujeme vyjadriť, ako často sa nejaký dej, jav alebo vlastnosť opakujú, napr. *Videl som ho prvý raz.*

– *Na cestu sme sa museli dvakrát spýtať.* – *Mali sme sa tam desaťkrát lepšie ako minule.* – *Opísanú činnosť opakujeme tri razy.* V slovenčine máme dve skupiny násobných čísloviek. Jedna skupina sa tvorí pomocou samostatného slova *raz*, napr. *prvý raz, dva razy, desať ráz*, a takéto číslovky píšeme oddelene ako dve slová (pri základných číslovkách *dva, tri, štyri* je slovo *raz* v tvare *razy* – *dva razy, tri razy, štyri razy* – a pri číslovkách väčších ako štyri má slovo *raz* podobu *ráz*, napr. *šesť ráz, jedenásť ráz, sto ráz*). Druhá skupina čísloviek obsahuje nesamostatnú časť *-krát*, napr. *prvýkrát, dvakrát, desaťkrát*, a takéto číslovky sa píšu spolu ako jedno slovo.

Číslovku v známom prísloví o rozvážnom konaní, ktoré poznáme vo viacerých podobách, môžeme teda napísať dvoma spôsobmi: *Dva razy meraj a raz rež* alebo *Dvakrát meraj a raz rež*.

(Roľnícke noviny, 2008, č. 37, 12. septembra, s. 19)

Čím na muchy?

IVETA VANČOVÁ

Počas horúceho leta a teplej jesene nám strpčuje život nepríjemný hmyz, najčastejšie muchy. V boji proti nim nám pomáhajú rozličné druhy pomôcok a prípravkov. Medzi najstaršie a najznámejšie určite patrí *mucholapka*. Nie všetci si však pod týmto pomenovaním predstavia rovnaký predmet. Slovom *mucholapka* sa ustálene pomenúva „lepkavý papierový pás na lapanie múch“, v tomto význame sa uvádzalo už v 2. zväzku Slovníka slovenského jazyka z r. 1960. Niektorí používajú slovo *mucholapka* aj na označenie predmetu, ktorým sa dotieravý hmyz zabíja. Takýto nástroj nemá v slovenčine ustálené pomenovanie, zväčša sa používajú odvodeniny zo sloviac, ktorými sa označuje činnosť udierania, napr. *pleskáč, plieskač, cápačka*, ale aj slová s inou motiváciou, napr. *muchárik*. Často sa v tejto súvislosti stretávame aj so slovom pochádzajúcim z češtiny – *plácačka* –, ktoré sa však v slovenčine hodnotí ako nespisovné.

(Roľnícke noviny, 2008, č. 38, 19. septembra, s. 19)

Pozvanie na pečené husi

IVETA VANČOVÁ

V slovenčine máme niekoľko podstatných mien ženského rodu, ktoré sú v základnom tvare zakončené na obojakú spoluhlásku a skloňujú sa podľa vzoru *kosť*, napr. *os, krv, step, jar*. Takéto slová priberajú v genitíve jednotného čísla a v nominatíve a akuzatíve množného čísla pádovú príponu *-i* – *kvapka krvi, začiatok jari, osi súmernosti, rozľahlé stepi*. Do tejto skupiny sa zaraďuje aj podstatné meno *hus*. V spomínaných tvaroch má preto tiež pádovú príponu *-i*, napr. *gagot divej husi, biele husi*. V jesennom období sa v niektorých oblastiach Slovenska skloňuje slovo *hus* častejšie, a to v súvislosti s prípravou tradičnej pochúťky – pečenej husi. Majitelia reštaurácií a iných pohostinských zariadení, ktorí nás pozývajú na dobrú husacinu, nemajú vždy v reklamách a na vývesných štítoch použitý tvar slova *hus* s mäkkým *i* na konci. Pozvánka na husacie hody však bude určite lákavejšia, ak bude aj jazykovo správna. V oznamoch *Podávame pečené husi – Porcia pečenej husi s lokšami – Ponúkame pečené husi, kačice a dobré víno* – sa tvar *husi* píše s mäkkým *i* na konci.

(Roľnícke noviny, 2008, č. 39, 26. septembra, s. 19)

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300